

TÖRTÉNELEM ~ NÉPELET ~ NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

VI. évfolyam (2012) 3. szám

*A Spanyol-ház és udvara. A tábor helyszíne.
Fotó: Kovács Árpád*

*A Pulzus – Székelyudvarhelyi művésztelep
2012. évi résztvevői. Fotó: id. Kovács Árpád*

*Kuti Botond, Căbuz Annamária és Căbuz Andrea
alkotás közben. Fotó: Kovács Árpád*

*Preben Chabert
Fotó: Kovács Árpád*

*Major Barna
Fotó: Căbuz Andrea*

*Berze Imre
Fotó: Căbuz Andrea*

*Căbuz Annamária
Fotó: Kovács Árpád*

Pulzus *Székelyudvarhelyi művésztelep* *(2012. július 16–26.)*

A Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont és a Haáz Rezső Múzeum gyümölcsöző együttműködésének eredményeképpen, kilenc erdélyi és egy dániai képzőművész részvételével egy álom vált valóra azzal, hogy Székelyudvarhelyen művésztelep létesült. Habár városunkban korábban is voltak hasonló művészeti kezdeményezések, ezúttal Berze Imre fiatal udvarhelyi szobrász vállalta azt a feladatot, hogy egy tízfős csoportot verbuvál a táborba, remélve, hogy olyan munka fog zajlani, amelyet székelyföldi, erdélyi, sőt nemzetközi kontextusba is be tudunk helyezni. A tábor szakmai irányításában Kovács Árpád és Vécsi Nagy Zoltán művészettörténészek vállaltak szerepet.

A Pulzus néven – hagyományteremtő szándékkal – életre hívott művésztelep első kiadásában nem volt semmiféle műfaji vagy tematikai megkötés. A művésztelep koncepciója tulajdonképpen az, hogy a képzőművészek Udvarhelyen alkossanak, vagyis elsősorban az alkotást kívántuk ösztönözni. Szeretnénk, ha az itteni élmények megfogalmazódnának, s gazdagítanák a múzeum s ezen keresztül a város gyűjteményének tematikai arculatát.

Feltehetnők a kérdést, hogy mégis mi az, ami összeköti a művészeket? Bár különböző a stílusuk, a kifejezési módjuk, a baráti, kollegiális kapcsolatok mellett közös bennük a magas szakmai felkészültség, az elhivatottság, az alkotás vágya és nem utolsósorban az, hogy most tíz napig Udvarhelyen együtt voltak, együtt alkottak.

Ha tehát sikerül hosszú távon megvalósítani, hogy a művésztelepen olyan rangos művészek alkossanak, akiknek a városban hagyott művei valóban a hazai és a nemzetközi festészet, szobrászat mindenkor helyzetéről, különböző útjairól tájékoztatnak, s ezt az anyagot szervesen kiegészítik, értelmezik a múzeum állandó és időszakos kiállításai, akkor munkánk nem volt hiábavaló.

Reméljük, hogy rést ütöttünk a vizuális közömbösség falán, reméljük, hogy tompítottuk azt a hamis érzést, hogy a képzőművészetben lehetetlen már újat mondani, új gondolattal előállni. Reméljük, hogy a művésztelep működni fog és fennmaradásához, működtetéséhez a jövőben is ilyen sokan hozzájárulnak, mint most. Köszönet Hargita Megye Tanácsának, Székelyudvarhely Város Önkormányzatának, a Communitas Alapítványnak és a támogatást nyújtó székelyudvarhelyi magánvállalkozóknak.

A Pulzus – Székelyudvarhelyi művésztelep 2012. évi részvevői: Berze Imre (Székelyudvarhely), Căbuz Andrea (Marosvásárhely), Căbuz Annamária (Marosvásárhely), Éltes Barna (Feldoboly), Kuti Botond (Szováta), Lakatos László (Székelyudvarhely), Major Barna (Farkaslaka), Preben Chabert (Dánia), Sánta Csaba (Szováta), Ütő Gusztáv (Sepsiszentgyörgy).

Kovács Árpád

ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népélet. Néphagyomány.
VI. évf. (2012) 3. szám

Közgyűjteményeink

4 Mihály János: Tízéves a lövétei tájház

Népi kultúra

7 Gálfalvi Gábor: A víz az élet forrása

8 Nagy Enikő: Dédanyáink virágoskertjéből

10 Lőrincz József: A lovak összetörte legény balladája

Tárgyi örökségünk

12 Róth András Lajos: A színes papír történetéből 3.

A bronzfírnisz és a brokátpapír

15 Kovács Árpád: Kulturális Örökség Napjai 2012

História

17 Bicsok Zoltán: Fondok és gyűjtemények a Román

Országos Levéltár csíkszeredai hivatalának kezelésében

15. A Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteménye (I.)

Életutak

20 Mihály János: Andrásy István, az utolsó csillagászkanonok

22 Kelemen Albert: A Majális utcától az atyhai kollektív gazdaságig. Zalányi Tibor életútja I.

Lábjegyzet

26 P. Buzogány Árpád: „És rátok bízom az itt maradó kincseket...”

28 Sófalvi András: *Székelyföldi Legendárium*: mese és történelem

Székely fonó

30 [Hentaller Lajos]: Politikusaink pongyolában

*A címlapon: a lövétei tájház oktatója,
Fazakas Ágnes népi mester (Mihály János felvétele)*

Médiapartnerek:

UDVARHELYI
Híradó

H
Hargita Kiadó

szabadidőkalauz

ÖRÖKSÉGÜNK: Történelem. Népélet. Néphagyomány.
VI. évfolyam (2012) 3. szám

Megjelenik negyedévente. Kiadja a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont.

Igazgató: Szöcs Endre.

A Forrásközpont fenntartója: Hargita Megye Tanácsa.

Főszerkesztő: Kolumbán Zsuzsánna.

Szerkesztőbizottság: P. Buzogány Árpád, Mihály János, Miklós Zoltán, Kovács Árpád.

ISSN 2067-7367

© A szerkesztőség előzetes értesítése, beleegyezése nélkül tilos a lapban közölt írásokat újra megjelentetni.

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918. December 1 utca, 9. szám, II. emelet.

A folyóirat megrendelhető a 0266-214440 (Szöcs Klára) telefonszámon, illetve az megrendeles@oroksegunk.ro e-mail címen. További információk a www.oroksegunk.ro honlapon találhatóak.

Nyomdai munkálatok: Infopress Group Rt., DTP Stúdió

Tízéves a lövétei tájház

Az elmúlt hónapokban több alkalommal hírül adta a nyomtatott és elektronikus sajtó, hogy Lövéte tájháza tíz éve nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. Erre az eseményre méltóan emlékeztek a község lakói is az idei falunapok (2012. szeptember 7–9.) keretén belül. A tájház udvarán misét celebrált László István helyi plébános, és a falunapok kulturális műsorokkal tűzdelt hivatalos megnyitója is itt zajlott. A lövétei Nép-házban két szakmai előadást (P. Buzogány Árpád: *Tájházak helyzete*

Hargita megyében, Mihály János: A lövétei tájház létrejöttének körülményei és szerepe a helyi közösség életében) hallgathattak meg az érdeklődők.

A lövétei tájházat, amely hétfőtől péntekig 9 és 11, illetve 16 és 18 óra között tart nyitva, az elmúlt tíz év alatt nagyon sokan felkeresték, megismerték (évente kb. 200–250 látogató van). Elsősorban szűkebb hazánkból, a Székelyföldről érkeztek vendégek, de nagyszámú látogató fordult meg benne Magyarországról is. Ennek elle-

nére úgy gondoljuk, hogy nem hiábavaló, ha tízéves fennállásának évfordulója alkalmából a szobán forgó tájházat lapunk hasábjain olvasóinknak is bemutatjuk.

Az autóbusszal Lövéteire érkezőnek a központi megállóban (a régi piacnál, amelynek emlékéét a *Piachíd* őrzi) kell leszállnia, ha a tájházat szeretné meglátogatni, amely az 1965-ben felépített szövetkezeti üzletház melletti, nemrég macskakővel kirakott kis utcában húzódik meg, a községi könyvtár szomszédságában. A 2011-ben kívül szakszerűen felújított egykori lakóház (az adatközlők szerint az 1894. évi lövétei tűzvész után épült, 1896-ban) előtt egy 1927-ben készült galambbúgos kötött nagykapu áll, amelyet Ladó Gábor helyi fafaragó újított fel még 2002-ben.

A kapu mögötti telken álló, alápincézett, cseréppel fedett kőházon érződik a közeli szász vidék építészetének hatása (pl. a méretes kőtornác vagy eresz, amely egy kisebb előteret és a lépcsőket foglalja magába, a homlokzat oromzatos kialakítása stb.). A ház vakolatdíszes udvari homlokzatán a következő felirat olvasható: „NEM A HÁZ TART MEG MAGÁBAN HANEM ISTEN ŐRIZ ABBAN : EMBER TEHÁT IMÁDKOZZÁL HOGY ISTEN LEGYEN HÁZADNÁL”. Az előbb említett kőtornácból külön ajtókon keresztül két szoba közelíthető meg. Az első az ún. tisztaszoba, amely helyben készített festett

Közgyűjteményeink

bútorzattal és szőtteménnyel („szedetessel”) van berendezve. Legszebb dísz-e a fenyőfából készült vetett ágy, amely elsődlegesen a menyasszonyi kelengyeágynemű elhelyezésére, közszemlére tételére szolgált. Évszázadokon át ilyen perefernummal (hozománnyal) ment férjhez a lövétei leány. A vetett ágy barna alapozású ágyvége vagy *böte* feliratos. Az egykori tulajdonosok, a házasulandó boldog pár neve és esküvőjük, azaz nászét-szakájuk dátuma van rajta: „ÁLDÁS ÉS BÉKE EZ ÉLETBEN. GÁBOS MIHÁLY. ÉS NEJE MIHÁLY JULIÁNA 1930. 6. Ho. 3-án”. A tájház még jó néhány, évszámmal ellátott, öreg kelengyetároló és ülőbútorral (menyasszonyi ládák, becsapolt lábú, deszkatámlás székek, falba mélyesz-tett tékák) büszkélkedik. Ezek közül a legszebb talán az a fenyőfából készült, festett (sötétzöld alapon három ka-zetta, melyben különféle virágcsok-rok vannak), kovácsoltvas zárral el-látott menyasszonyi láda vagy tuli-pántos láda, amelynek fedelén, belül, fehér alapon, levélminták között a kö-vetkező évszám olvasható: 1851. Az évszám fölé egy sérült, virágokkal díszített kis papírcédula van be-ra-gasztva. Rajta ilyen írás: „SZERE-TETT KEDVESEM MÁRTON KATALIN. Miután szíved dobogott, úgy az enyém is...” (tovább olvas-hatatlan). E szobában kapott helyet az egykori lövétei népviseletet bemutató archív fotókiállítás (a székeljudvar-helyi Kováts István fényképész egy-kori képeiből) is, Egyed József vállal-kozó támogatásának köszönhetően. A hátsó szoba falán szintén egy ál-landó képkiallítás látható Ádám Gyula fotóművész Lövéte népi építészetét bemutató képeiből. Itt egy régi típusú, hosszú osztovata (szövőszék) is fel van állítva, amelyen a tájház oktatója, Fazakas Ágnes népi mester a szövés és fonás csínját-bínját mutatja be napi rendszerességgel a körüi tevékenységre járó diákoknak, illetve a tájházba látogatóknak. Ebben a „műhelyben” évente 20–30 diáklány tanul kézimun-kázni (gyöngyöt fűzni, terítöket, zseb-kendőket, kötényeket hímezni, női ing-et varrni stb.) a második osztálytól a

hetedik osztályig. Ezen kívül a 2009 novemberében alakult lövétei Aszszonykórus is ide jár próbálni. Feladatuknak nem csupán a népdalok tanulását és éneklését tekintik, hanem a sajátos lövétei népviselet gyöngyszemeinek bemutatását is. Tagjai: András Katalin, Demeter Erzsébet, Egyed Márta, Égei Erzsébet, Fazakas Ágnes, György Ella, György Emese, György Emőke, Ladó Ilona, Ladó Rozália, Lázár Éva, Lázár Jolán, Mag Juliánna, Márton Irma, Márton Veronika, Or-

bán Magdolna, Orbán (Gábor) Magdolna, Pál Ilona, Pál (András) Ilona, Páll Angella, Silye Mária, Silye Teréz, Tódor Teréz, Török Lázár Anna. A tagok a nagyobb ünnepek, rendezvények alkalmával szívesen vállalják az elhíresült vendégmarasztaló lövétei „kókós” lepény megsütését „szükség szerint”, a tájház háta mögött 2002-ben megépített hagyományos kemencében.

Ebbe a kemencébe az elmúlt tíz év alatt sokszor be kellett hevíteni... Ugyanis ez az idő alatt a tájház számos rendezvénynek adott otthont. Hogy

csak néhányat említsünk: zajlott itt helytörténeti vetélkedő, mesterségek bemutatója, adventi koszorúkészítés, főzőverseny, viseletet bemutató kiállítás, vagy amelyen a gyermekek bemutatták az itt készült tárgyaikat. A falualálkozók, falunapok alkalmával is mindig tele volt és van az udvar (pl. 2006 augusztusában, a III. Falualálkozó keretében a Kákvirág Táncsoprot által felújított régi lövétei lakodalom alkalmával a leányos ház szerepét töltötte be). 2010-ben majálist tartottak a fogyatékkal élő, hátrányos helyzetű fiatalok számára itt az Örangyal program keretében. A 2011. évi Kulturális Örökség Napján a Kis-Homoród mentén szervezett tanulmányút egyik helyszíne volt, s októberben az Udvarhelyszéki Népművészek Egyesülete itt tartotta szakmai konferenciáját.

A fentiekből, úgy véljük, egyértelműen kiderül: a lövétei tájház beteljesítette 2002-ben vállalt küldetését, s napjainkra igazi élő tájházzá vált, mert a benne látható kiállítások mellett az elmúlt évek során körülötte sokféle foglalkozás zajlott és zajlik, s udvarát manapság délutánonként nemcsak a derűsen munkálkodó gyermekek, hanem a próbákra és más alkalmi összejövetelekre ide járó Aszszonykórus hangja is betölti.

Mihály János

A víz az élet forrása

Tudományos megfigyelések bizonyítják, hogy az ember víz nélkül általában 72 óra, azaz három nap alatt a kiszáradás következtében életét veszíti. A víz nélkülözhetetlenségét jelzi, hogy az emberek igyekeztek településeiket folyóvizek közelében létrehozni.

A víz fontossága miatt minden gazdaság fenntartásában nagy szerepet kapott a kút. A székely falvakban az úgynevezett „életszer” építése a kútásatással és az illemhely megépítésével kezdődött. A kútásás önálló mesterség, gyakorlása nagy szakértelmet igényel. Főként addig volt ez így, amíg lapos rakókövekkel készült el a kút belvilága. A betongyűrűkkel bélelt kutak ásása már egyszerűbb, és napjainkban e kutak száma is csökken, hiszen lassan a legkisebb települések is vezetékes vízzel lesznek ellátva.

Hogy az utókor számára fennmaradjon a régi kútásás technikája, felkerestem a 75 éves Bebi Sándor alsóboldogfalvi lakost, aki aktív kútásóként tevékenykedett a nevezett faluban és Udvarhelyszék több településén. E szakmát nagyapjától, Ötvös Sándortól és néhai édesapjától, Bebi Samutól sajátította el.

Elmondása szerint egy kővel kirakott kút megásásához és kirakásához három személy szükségeltetett. A kút helyének kijelölésénél mindig figyelembe vették a legközelebbi szomszéd kútjának irányát és annak mélységét. Ez biztos irányt adott arra, hogy a talajban hol található vízér. A mélységre azért figyeltek, mert ha mélyebbre ástak a szomszéd kútjánál, a vizet „ellopták”, ami azt jelentette, hogy a víz a mélyebbre ásott kútba özönlött a palaréteg tetején. Sima területen a kút mélysége általában 8 méter kellett legyen, dombosabb udvarokon akár 12 méterig is le kellett ásni.

Ásáskor a gödör átmérője 2 m széles volt. Amint haladtak lefele, a gödör fölé három szarufából készült állványra rögzített csigával, veder segítségével húzták felszínre a kitermelt talajt. Amikor a talaj sárgás, homokos kezdett lenni, azt jelezte, hogy körül-

belül 3 méterre kell még ásni, hogy megjelenjen a víz. A feltörő vizet a csigára szerelt vedrekkel gyorsan ki kellett merni, mert 90 cm átmérőjű belvilágot hagyva a kútban levő mester megkezdte a lapos kövek lerakását. Ennek külső oldalához gubacső támfalat rakott, mely meggátolta a lapos kövek elmozdulását, illetve a gödörfal beomlását. Gubacsővel a víz felszínéig rakták a támfalat, hogy a víz tiszta maradjon, azon felül a kirakott fal és a gödör oldala közti területet a kidobott föld visszadobálásával és annak döngölésével biztosították.

Mint minden mesterségnél, a kútásás esetében is megvolt a fortélyja annak, hogy minél több pénzt hajtsanak fel a fősvényebb gazdáktól, akik még pálinkával sem kínálták a munkásokat. Ilyen volt például az, amikor az első pár liter víz megjelenésekor a gazdától kértek egy poharat, hogy kóstolja meg a vizet. Közben a mester a zsebébe dugott kiskanálnyi sót beletette, felrázta, s amikor a gazda megkóstolta, kérdően nézett rájuk, mit tudnának tenni, hogy a só íze ne érezzen. A kútásók bizonyos összeg és pár liter pálinka fejében megígérték, hogy addig ásnak lefelé, míg eltűnik a sós réteg (ami nem is létezett valójában) s jó íze lesz a víznek.

Egy másik fortélyuk a kútásáshoz való megfelelő hely keresése volt. Ha

a gazda olyan helyre akarta ásatni, ahol tömörebb volt a talaj vagy éppen dombos, hogy ezt a munkások elkerülhessék, azt mondták, hogy ők tudják megkeresni, hol van a talaj mélyén a víz „ere”. A fülükbe „fülhallgatóként” kialakított, meggörbített vékony fűzfavesszőt dugtak, s addig sétáltak az udvaron, ameddig az általuk kiszemelt helyhez értek. Ekkor a főmester felkiáltott: *Hű az áldóját, hogy hallatszik ezen a helyen jó mélyről a víz zúgása!* A gazda örömmel beleegyezett, hogy oda ássák a kutat.

Miután a kútásást befejezték, következett a „kút gárdájának” megalkotása, mely cserefából előre elkészített, megfelelő méretű kávéra szegezett fosznideszkákból állt. Melléje helyezték el a kútgémet, melynek álló része tölgyfából készült. A kút ostorát simára gyalult fenyőfából készítették, s erre szerelték fel a fadongákból készült, abroncsokkal összefogatott vedret. Ma már csak egy létezik ilyen a faluban, mely a Simó Sándor tulajdona. Idővel áttértek a tekerőkarral felszerelt hengeres, majd a kerekesebb kutakra. Mindkettőnek a hengerére lánc volt szerelve, de ezeket már pléhvedrekkel látták el, azzal húzták ki a vizet a kútból. Ilyen típusú kút még sok látható a falvakban, reméljük, a vezetékes víz nem okozza eltűntüket.

Gálfalvi Gábor

*Gémeskút
(Simó Sándor tulajdona)*

Dédanyáink virágkertjéből*

Felsősfalván, mint minden faluban, sok virágot termesztnek. Ezek dísznövények, amelyeket a ház körüli zöld terület kialakításában tudatosan felhasználnak, amelyekkel a lakás belsőjét díszítik, és amelyeket elsősorban formájukért, színükért, illatukért vagy a velük kapcsolatos kultikus szokásokért, hiedelmekért termesztnek. Bár a falusi közösség funkciói sok tekintetben változtak, a dísznövényekkel kapcsolatos újdonságokat rendszerint ma is számon tartják. Azok is tudják, kinél van meg egyik vagy másik növény, ki hozott addig ismeretlen virágot a faluba, akik egyébként nem virágkedvelők.

A következő **ablakbeli dísznövényeket** termesztik:

Vágási Bertalanné, szül. Parajdi Rebeka, 72 éves: muskátli, csüngő fukszia, vízi fukszia, karácsonyi kaktusz, eszperátusz (aszparágusz), vízvirág (jégcsapvirág), kála.

Szász Zsigmondné, szül. Fülöp Rebeka, 78 éves: pelargónia (muskátli), karácsonyi kaktusz, filodendron, fikusz, kála, kaktusz, gumifa, oleánder (leánder).

Parajdi Sándorné, szül. Parajdi Julianna, 70 éves: különböző csüngő és folyó növények (a nevüket pontosan nem tudja), fukszia, muskátli.

Jánosi Albertné, szül. Györfi Erzsébet, 64 éves: muskátli, majoránna, rozsmaring (rozsmaring), kála, csüngő fukszia, német ibolya, csihányvirág.

Felsősfalvi virágdiszes kerítés

Fotó: P. Buzogány Árpád

Sebe Albertné, szül. Sükösd Juliana, 85 éves: muskátli, különböző kaktuszok és fuksziák.

Cserepes, ládás dísznövények is díszítik a felsősfalvi verandákat:

Vágási Bertalanné: cserepes virágok: csüngő fukszia, vízi fukszia, aszparágusz, pletyka. Ládás virágok: rezeda, piros-fehér viola, flox (phlox, szappanvirág), rozsmaring, betónia (petúnia).

Szász Zsigmondné: cserepes virágok: szegfű és ablakbeli dísznövények. Ládás virágok: rezeda, viola, flox.

Parajdi Sándorné: cserepes virágok: fuksziák, szegfű, ibolya. Ládás virágok: flox, rezeda.

Jánosi Albertné: cserepes virágok: szálvia, petúnia, karácsonyi kaktusz, kígyókaktusz. Ládás virágok: nyári krizántin (krizantém), flox, viola, rezeda, bisszió (román busuioc), szálvia, petúnia.

Tornácon, erkélyen levő dísznövények:

Vágási Bertalanné: muskátli, flox, rozsmaring, csüngő és vízi fukszia, petúnia.

Szász Zsigmondné: rezeda, viola, rozsmaring, aszparágusz.

Parajdi Sándorné: rezeda, fukszia, muskátli (több színben).

Jánosi Albertné: lefolyó piros rózsza, rózsaszín lefolyó rózsza, aszparágusz, lefolyó.

Temetői dísznövények:

Vágási Bertalanné: gyöngyvirág, puszpánt (puszpáng), kalári, kaktusz.

A felsősfalvi református templom karcsú tornya

Fotó: P. Buzogány Árpád

Szász Zsigmondné: begónia, rózsza, parkvirág, őszirózsza, krizántin (krizantém).

Parajdi Sándorné: rózsza, árvácska, szegfű.

Jánosi Albertné: százfű, német-szegfű, úrfirózsza, kontyvirág.

Vannak úgynevezett **vénasszonyvirágok**, illatos levelek, amelyekkel a kezükben az öregasszonyok templomba mennek, vagy a kapu elé ülnek.

Vágási Bertalanné: rozsmaring, vénasszonylapi, rezeda, gyöngyvirág, bécsilapi.

Szász Zsigmondné: vénasszonylapi, rozsmaring, kerek muskátli, gyöngyvirág, szegfű.

Parajdi Sándorné: vénasszonylapi, margitszegfű.

Jánosi Albertné: kerek muskátli, majoránna, izsó (délre nyíló), zsálya, álkörmös.

Az évszakok váltakozásával párhuzamosan a kerti virágok is változnak évszakonként.

Vágási Bertalanné: tavaszi virágok: hóvirág, árvácska, sárga március, jácint, kápolna, tulipán, nárcisz. Nyári virágok: ciklida (lefolyó virág, piros és rózsaszín, egy szálon több virág csüng), szappanvirág, kisasszonypapucs, harangvirág, mákvirág, gyöngyvirág, májusfa, csipkerózsza, fehér liliom, rezeda, viola, kardvirág, sárga tölcséres, kála, rozsmaring, leánder. Őszi virágok: füzörózsza, dália, kikerics, őszirózsza.

Szász Zsigmondné: tavaszi virágok: hóvirág, jácint, márciuska, boglár, árvácska, kápolna, orgona, tulipán, fehér liliom, jázsmintbokor (jázminbokor), gyöngyvirág, estike. Nyári virágok: kék

krenadin (tk. Grenadin, nyári szegfű, melynek minden szálán több szegfűfej nyílik), nyári dália, begónia, viola, rezeda, gerezdes jégvirág, szászorszép, labdarózsa, kardvirág, tüzes liliom, zsálya, estike, szegfű. Őszi virágok: török-konty, szálvia, őszirózsa, dália, rózsza, sárga fülemüle, fűzzőrózsa (fűzörözsa), piros tölcseres, hortenzia, krizantém, oltott rózsza.

Jánosi Albertné: tavaszi virágok: kankalin, koronavirág, boglár, árvácska. Nyári virágok: dália, viola, rezeda, labdarózsa. Őszi virágok: basarózsa, dália, őszirózsa.

Régen, ezelőtt 100 évvel kevesebb gondot fordítottak a virágoskertekre. Régebb a kerítést napraforgó kórójából, fűzfavesszőből, venyigéből, tövises ágból készítették. Volt olyan is, hogy kerítés helyett birsalmafával volt beültetve a ház és az udvar környéke. Ilyen típusú kerítésekre már nincs példa. A virágok termesztésére szánt terület 3-4 m² vagy esetleg egy fél ár volt. A növénytermesztésre szánt terület többi részén zöldségeket termesztettek. Veteményes volt, amelyben minden olyan zöldség megvolt általában, ami egy konyha részére szükséges volt.

A virágoskert helye a ház előtt, az ablak alatt, az utca felől volt. Volt eset, hogy a csűr sarkánál. A virágágyás általában négyzet vagy téglalap alakú.

Abban az időben „szépvirágtartók” voltak: Mátyus Etelka, 75 évet élt, Csonta Józsefné, meghalt, Szőke Imréné szül. Engi Rebeka, Oláh Mártonné szül. Lukács Magdolna, Szász Dénesné szül. Szőke Lina, Farkas Vilmosné szül. Kral Rebeka, Oláh Márton.

Vannak virágok, amelyek kihaltak. Egyesek azért, mert nem termesztették: majoránna, kékliliom, mások pedig azért, mert káros hatásuk volt. Pl. a sárga gyöngyina (georgina) azért tűnt el, mert nem termesztették, mivel gyökere mérgező volt, s ha a disznó kitérte és megette, elpusztult.

Vannak kiveszőfélben levő virágok: zsálya – Dósa Károlynénál még van, fűzörözsa – Oláh Józsefnénél még van, rozmaring – Engi Mihálynénál még megtalálható.

Vannak virágok, melyeket nagyon kedvelnek, de vannak olyanok is, melyeket egyáltalán nem kedvelnek. Azokat a virágokat kedvelték általában, amelyeknek jó illatuk volt, szép, megkapó színük, például fikusz, muskátli, leánder, filodendron.

Kevesbé kedvelték a lefolyó virágokat, mivel nagy helyet foglaltak és sok vizet igényeltek. Vannak olyan virágok, amelyekhez szokások fűződtek és azért

*Muskátlik mindenhol
Fotó: P. Buzogány Árpád*

tartották. A krizantémet csak a temetőbe viszik ki, a fehér kálát általában lányos háznál termesztették, mivel a fehér kálából készült menyasszonyi csokor a menyasszony tisztaságát jelképezte.

Egyes növényekhez hiedelmek, valóságos babonák fűződtek. Egyesek azt tartják, hogy a temetőből leszakított virág megszagolása után az egyén elsenyved, mások azt tartják, hogy az illetőnek elmegy a szaglása (nem tud többet szagolni). Ha sok lefolyót tartanak a háznál, bánatot hoz. Az örökzöld fenyőt vagy puszpángot nem jó a jószágon termesztetni, mert az örök bánatot jelent. A rozmaringot nem volt szerencsés lányos háznál termesztetni, mert akkor a lánynak nem lett szerencséje.

Vannak olyan virágok is, amelyeket kivételesen csak temetőbe visznek és csak oda ültetik. Általában azért mert sokáig tartanak, sokáig virágoznak azok a virágfajták.

Az utóbbi fél évszázad gyökeresen megváltoztatta a hagyományos parasztkertek fajösszetételét, elhelyezését. A régi típusú kertek helyét fokozatosan az új, városi, polgári hatást mutató kiskertek foglalják el. Napjainkban a kertet kétfelé osztják, egyik fele a veteményes lesz, másik fele pedig virágágyás. De ebben az esetben is a veteményes van túlsúlyban.

Nagyon sok újonnan betelepített virág van a fiatal menyecskék kertjeiben. Az öregebbek általában megmaradtak a régi virágok mellett. Ezek a virágok, pl. a török-konty, külföldről honosodtak be. Napjainkban a kerítés is modernizálódott, vasból, drótból, lécből készítik.

A kerti virágokat elsősorban azért termesztik, mert szépek és mutatósak,

de díszítő szerepükön kívül egyébre is felhasználják. Egyes virágokat vagy virágok részeit főzésre, másokat pedig gyógykezelésre használják.

Főzésre használják: a zsályát tökfőzelékbe és levesekbe ízesítőnek, a sáfrányt húslevesbe „sárgítósnak”, a gyömbér levesízesítő, a majoránna mindenestől ízesítő, a rozmaringból levest főztek, a rebarbarából levest, kompótot készítenek.

Gyógyszerként hat: a zsályát és egérfarkú füvet (máshol: cickafark) teának használják köhögés ellen, a fülemülét almaecetbe teszik, a gyöngyvirág és gyöngyajak szívbetegeknek orvosság, a kaktuszt fülfájáshoz használták, fájós fülbe csepegtették levét, a zsályát fájós fogra tették, a fehér liliomot kezelésre teszik, a rozmaringot kenyérhajjal főzve görcs ellen használták. Mezei árvácskát (amelyet már betelepítettek a kertbe, csak azért mezei, mert onnan telepítették be) meg kell főzni s éhgyomorral két pálinkáspohárral meg kell inni, s megakadályozza a szédülést és rosszulletet.

A kutatás teljességére törekedtem, de az abszolút teljességet nem érhettem el, emiatt valamely adatnak a hiánya egyik vagy másik pontnál nem jelenti feltétlenül a hiányát is azon a ponton: lappanghatnak olyan fajok, amelyekről adatközlőimnek nem volt tudomásuk, vagy elkerülték figyelmüket.

Nagy Enikő

* Szerzőnk a gyűjtést 1984-ben végezte.

Petek
Fotó: Balázs Ödön

A lovak összetörte legény balladája

Balladák földjén élünk! Erdélyben, Székelyföldön létünk számtalan tragikus mozzanatát balladák őrzik. A nép költői lelkülete nemegyszer azonnal „tragikus dalban” rögzített egy-egy megrázó esetet.

Az udvarhelyszéki Székelypetek falu is igazi balladatermő helynek bizonyult, ahol az 1980-as években több mint ötven balladát, balladaváltozatot gyűjtöttem. Ezek között volt a Józsa Sándor balladája is, amelynek *A lovak összetörte legény* témacímét adtam. Témája, dallama, stílusa szerint a balesetről, szerencsétlenségről szóló új, helyi balladák közé sorolható. Egyetlen változatát sem találtam más gyűjteményekben.

Józsa Sándor

(A lovak összetörte legény)

Hallod, babám, a faluba mi történt?
Józsa Sándort a lovak összetörték.
Elfolyt vére, mint a fogoly madárnak,
A hodgyai Józsa János fiának.

Petek között megért a fehér szilva,
Józsa Sándort hozzák haza meghalva.
Hozzák, hozzák, viszik a temetőbe,
Biás Zsuzsi el sem búcsúzott tőle.

Bádogozzák a petéki templomot,
Kilenc kislány hordja rá a bádogot.
Kilenc kislány, kilenc ügyes
legénnyel,
Csak én hordom a más szeretőjével.

Énekelte: Józsi Pálné Biró Lídia
77 éves (Petek, 1984)

Gyűjtötte: Lőrincz József

Nem tévedés. Habár létezik a hasonló nevű alföldi betyárról, Rózsa Sándorról is ballada, ez esetben a Szé-

kelyföld déli peremén, Petken megsett tragikus eseményhez kapcsolódik a történet. Amint a gyűjtés évében egy másik nótafától megtudtam: „Józsa Sándor, a hodgyai Józsa János fia ide jött vejnek, elment szántani, a két csitkó elkapta, a borna (borona) alá került, meghalt. Biás Zsuzsi volt a felesége. Nálunk leánykori nevén szó-

lítják az asszonyt, a koporsójára is így írják.” Ugyanakkor a falubeli balladák születésének körülményeire is rávilágított az adatközlő: „Ezt az éneket az itteni legények-leányok kezdték. Szokás volt, hogy tragikus halálkor éneket találtak ki, azt a sírnál elénekeltek, s azután is fennmaradt. Ez is kiment divatból.” (Adatközlő: Nagy Kálmánné János Margit 36 éves, Petek, 1984.)

A balladateremtés sajátos módozatára figyelhetünk fel abban is, hogy a szerzők utolsó szakaszként egy, szintén a faluban keletkezett népdal egyik szakaszát építették be. Feltehetjük a kérdést, vajon a népdal vagy a ballada keletkezett-e hamarabb. De lássuk a népdal szövegét:

Bádogozzák a petéki templomot,
Kilenc kislány hordja rá a bádogot.
Kilenc kislány, kilenc ügyes barna
legénnyel,
Csak én hordom a más szeretőjével.

Kilenc kislány kimént a temetőbe.
Mind a kilenc letérgyépölt a földre.
A tizedik így sóhajt föl a magas égre:
Mér is löttem réguta szeretője.

A népdalt Nagy Kálmánné János Margit 36 éves (Petek, 1984) énekelte el. Ugyancsak ő segítette a szövegek keletkezése időpontjának a megállapításában: „Ezt az éneket akkor énekölték, mikor a petki templomot, a tornyot csérepfödés után bádogozták bé, mert a csérepet fújta le a szél, az első

*A ballada dallamát
kottázta László Judit*

világháborúban voltak a legényök, a lányok hordták a bádogot, közmunkával csinálták a bádogozást.” Feltételezésem szerint valamivel később történt a Józsa Sándor balesete, és akkor a már létező népdal szakaszát használták fel sebtében, az alkalomnak megfelelően a balladaszerzők.

A különböző műfajú két szöveg dallama is azonos, csak az előadás tempója különböző. A balladéé lassúbb, a dalé feszebb, pattogóbb, a csárdáséhoz közelebb álló, gyorsabb. A hangsúlyos verselésű szövegek ritmikája is eltérő. A balladaszakaszok mind a négy sora háromütemű tizenegyes. A népdalban az első, második és negyedik sorok háromütemű tizenegyesek (4/4/3), a harmadik, a „bar-na” szóval megugratott sor négyütemű tizenhármassal (4/4/4/1). Így válik ez a szöveg feszebbé azáltal, hogy az eltérően több szótagú sort gyorsabban kell ejteni. Páros rímek erősítik a sorok együvé tartozásának érzését, a szövegkohéziót.

A ballada szövegét, habár új ballada, csiszoltság, szűkszavúság, drámai tömörség jellemzi, mindez gyakori közösségi használatra utal, arra, hogy Petken szívesen énekeltek balladát, és ez a kedveltek közé tartozhatott. A helyszínt épp csak megjelöli. Stílusa szerint a Korondon és Székelypálfalván gyűjtött Butyka Imreballada változataival mutat hasonlóságot, de pár háromszéki balladával is. Balladai közhelyeket, vándormotívumokat, fordulatokat használ. A kezdősor, például, a régi ballada előadók kezdőformulája: „Hallod, babám, a faluban mi történt?” Szép, kifejező az „Elfolyt vére, mint a fogoly-madárnak” hasonlat. A népdalok természetesi kezdőképére emlékeztet a „Peték között mégért a fehér szilva” sor, párhuzam, ismétlés, ellentét erősíti még a szöveg költői erejét. Mindez, talán, bizonyítja, mi a titka annak, hogy ez a népdal fennmaradt szinte egy évszázadig a közösségi tudatban és az egyéni emlékezetben, amely közvetítése által itt bemutathattam önöknek.

Lőrincz József

*Petki asszonyok
Fotó: Balázs Ödön*

*Petki házak és gémeskút
Fotó: Balázs Ödön*

*A petki református templom
Fotó: Magyarai Hunor*

A színes papír történetéből 3. A bronzfirnisz és a brokátpapír

A színes papírok külön válfaját képezik az úgynevezett fémes vagy metalizált papírok. Az már régtől köz tudott volt (pl. a bútorfestésből), hogy ha a festékbe bronzport kevernek, vagy ha felületre aranyfüstöt ragasztanak, akkor a nyomat csillogóbb, a felület ragyogóbb lesz. Körülbelül innen eredhet az ötlet, hogy a fémes csillogást helyezték előtérbe papíron is. Erre irányuló sikeres kísérletként jelent meg német földön a XVII. század vége felé a nyomómintás papírok egyik különleges fajtája, a *bronzfirnisz papír* [*Bronzefirnispapier* (ném.), *papiers à vernis doré* (fr.)]. Már a nevéből is kiderül, hogy egy összetett (bronz+firnisz) eljárás eredményeként jött létre. A firnisz a festékgyártásban használt lenolaj finomított változata, lenolajkence. A bronzfirnisz papírnak általában a már eleve egy színűre festett csirizes (1. sz. kép), vagy valamilyen más, színes (lakk) papír képezi az alapját. Az amúgy is létező, a színes papírok nyomtatásánál használt nyomódúcokkal nyomtattak mintákat, lehetőleg minél tisztább, áttetsző firniszolajjal a papírra. Rögtön ezután, a még friss nyomatra

ezüst, arany, de főleg bronz nagyon finom, különböző árnyalatú őrleményét (porát) hintették és hagyták megszáradni. A lassan száradó firnisz megkötötte a bronzport. Száradás után finom kefével a fölösleget eltávolították, lekaparták (2. sz. kép). A firnisz térhálósodása következtében rugalmas felületet képez, ezért alkalmazható a lágyabb papíron is. A firnisz-papírok ismertetőjele lehet a bronzmintázat határán túl alig terjedő, kissé sötétebb keskeny sáv (olajfolt), amely nagyítóval, mikroszkóppal kimutatható, ugyanis a firnisz nem csupán mélységben ivódik be a papír rostjai közé. A szintén kimutatható porózus, szemcsés szerkezetű fémes felület ugyancsak jelzés erejű. Egyébként: e színes papírok az évtizedek során gyakran fényüket veszítik (bebarnulnak) a bronz oxidálódási folyamatának következtében. Az is előfordul, hogy kopás következtében már csak a firnisz nyomata látszik. Használták természetesen az időközben megjelent másfajta kötőanyagokat is. Sőt, a modern kor eljárásai módot találtak a különböző színű bronzporok még csillogóbbá, veretesebbé tételére, kü-

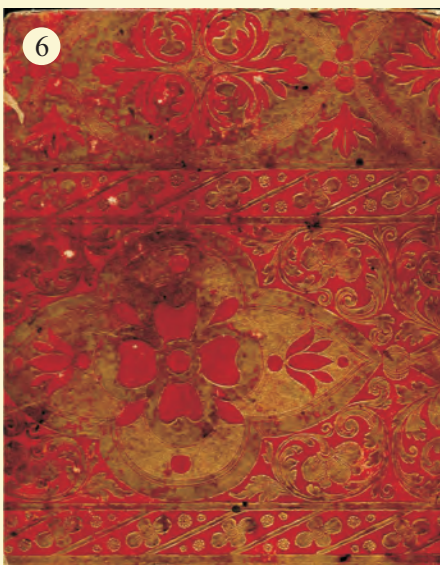

lönböző színű alapfestékek felhordása által. A barokk és a rokokó kor sajátos burjánzó mintavilága és jellegzetes, volutákba torkolló vonalvezetése (egymásba fonódó indák, akantuszlevelek, madarak, kisebb állatok) rányomta bélyegét e papírokra (3. sz. kép), de előfordulnak egyszerű mintázatú darabok is. A bronzfirnisz papírok egyik híres német mestere Jakob Enderlin (1680–1695) volt.

A sík felületű bronzfirnisz papíroktól a *brokát* papírokat bőven aranyozott, többnyire dombornyomással ellátott és gyakran tamponált, okkervörös, lila, türkiz, kék színfoltos (4. sz. kép) felületük különbözteti meg. Habár egyes kutatók olasz eredetűnek tartják, jelzés erejűen, leghíresebb

előállítóhelyükről elnevezve, a XVIII. századtól kezdve *augzburgi papír*-ként, illetve holland közvetítés eredményeként *holland aranyozott papír* (*dutch gilt paper*) néven is ismertek. A franciák *papiers dorés gaufrés*-vel jelölik. Pontos megnevezésében az előbbi mellett a „*par plaque de*

cuivre” arra utal, hogy a dombornyomáshoz rézlemezt használtak. Augsбург mindig is híres grafikai metszőközpont volt. A kezdetben csomagolópapírnak, gyerekek számára kíváncs („dekupázs”) papírnak (5. sz. kép) szánt termék hamarosan luxusigényeket elégített ki. A *brokát* elneve-

zést a XI–XIV. század során keletről behozott díszes szőtt kelmék után (6. sz. kép) kapta, azok hasonló mintakincse alapján, melyet utánozni próbált. Ezt a barokk, a rokokó és a manierizmus tobzódóvá tette, néha frízszerűen, hétköznapi élet-, szüreti, szerelmi meg vadászcenékkel (7., 8. sz. képek) stb. De ismertek brokátpapírok, melyek a Bibliából ihletődtek, szenteket jelenítettek meg. Döntő többségükben viszont a buja, rendkívül finom vonalrajzú gyümölcs- és virágmotívumok uralkodnak (9. sz. kép). Ezeket színezték, gyakran sablonokat is használva (10. sz. kép). A brokátpapírok esetében előszeretettel alkalmazták az aranyfüstöt, majd később az ón- és rézfóliákat. Mindkét típusú papír esetében, a nyomómintás papírokhoz hasonlóan, hol a minta (11. sz. kép) jelentkezett aranyosan, hol a háttér (12. sz. kép). Mivel előállításukhoz bonyolult és nagy aprólékosággal kimunkált, egyedi, metszett nyomódúcokra (általában 36x40 cm) volt szükség, a metszőművészek általában feltüntették a beazonosításukhoz és hírnevük terjesztéséhez szükséges adatokat (helység, mester neve, esetleg a dúc sorszama) (7., 12., 13. sz. kép). A legismertebbek közül említhetők: Johann Wilhelm Meyer, Joseph Christoph Stoy, Georg és Johann Reimund, Johann Carl Munk (mindannyian Augsburgból), Johann Kochel (Fürth), Isaac van Doorn (Utrecht). A brokátpapírok legszebb példányai nagyobb gyűjteményekben előforduló mintalapokon, illetve könyvtárainkban az értékesebb könyvkötéseken maradtak fenn. De az írtakkal ellentétben a szamizdat, pamflet (gúnyirat) kiadványokon terjedt inkább saját korában. Jelen ismertető illusztrációi a Csíki Székely Múzeum, a Székely Nemzeti Múzeum és a Haáz Rezső Múzeum könyvtáraiból származnak. E helyen köszönöm Muckenhaupt Erzsébet és dr. Boér Hunor kollegiális segítségét állományaik tanulmányozásának lehetővé tételében.

Róth András Lajos

Kulturális Örökség Napjai 2012

„Hagyományosan szeptember harmadik hétvégéjén tárják ki kapuikat az érdeklődők előtt azok a máskor is nyitva tartó, vagy kevésbé, esetleg ritkán, korlátozottan, netán egyáltalán nem látogatható középületek, magánházak, amelyek fontosnak tartják, hogy megmutassák magukat s felhívják a figyelmet az épített örökség értékeire, megőrzésére” – olvashatjuk a Kulturális Örökség Napjait évek óta szervező Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) honlapján.

Az ötlet még 1984-ben született meg Franciaországban és Történelmi Műemlékek Nyílt Napja – Historic Monuments Open Day – néven vált népszerűvé. Célja az volt, hogy a nagyközönség előtt ingyen kitáruljanak a híres műemlék épületek kapui és ezeket az emberek szakszerű vezetéssel bejárhassák.

„1991-ben az Európa Tanács fölhívta az európai országok figyelmét, hogy csatlakozzanak a kezdeményezéshez, szenteljenek egy hétvégét az örökségvédelemnek. 1999 óta az Európai Unió is saját programjának tekinti, ajánlásokkal és koordinációs találkozókkal segíti az ingyenes épületlátogatás programját Európa-szerte” – olvasható ugyancsak a KÖH honlapján. Az Európa Tanács és az Európai Unió ajánlásai nyomán néhány alapelvelet sikerült rögzíteni a nyitott műemlékek napjával kapcsolatosan. Eszerint a Kulturális Örökség Napjait lehetőleg szeptember hónapban ajánlott megrendezni, általában a hónap 3. hétvégéjén, fontos, hogy a helyszínekre ingyenesen lehessen bejutni, legyen szakavatott épületbemutató és minden országban, minden évben legyen kiemelt, központi témája a rendezvénynek.

Magyarországon 1999 óta szervezik meg az örökségvédelemnek szentelt hétvégét és az ipari emlékektől kezdve, az Árpád-kori templomokon, iskolaépületeken át, a várak, kastélyok világáig számos tematika került már napirendre. Sőt, az utóbbi években egy adott kor vagy stílus szerinti csoportosítás is divatos volt (pl. a reformkor és a klasszicizmus építésze stb.).

A Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont 2010-ben csatlakozott első ízben a programhoz, amikor egy szakmai tanácskozás keretében adtuk elő, vitattuk meg Székelyudvarhely fontosabb műemlékeinek helyzetét, sajátosságait. Tavaly két városi sétát szerveztünk Udvarhelyen, délelőtt a gyerekeknek, fiataloknak, délután pedig a felnőtteknek. Főként a főtéri épületeket látogattuk meg (ferences templom, belvárosi református templom, Szent Miklós-hegyi templom, Polgármesteri Hivatal, Benedek

1. Felsőboldogfalva. P. Buzogány Árpád felvétele
2. A bögözi református templomban a kirándulás résztvevői hallgatják Biró Endre lelkész ismertetőjét a templomról. Kovács Árpád felvétele
3. A nagygalambfalvi templom előtt vár minket Kányádi György lelkész. Kovács Árpád felvétele
4. Népes hallgatóság kíváncsi a nagygalambfalvi lelkész előadására. Kovács Árpád felvétele

*A székelykeresztúri római katolikus templomban.
P. Buzagány Árpád felvétele*

*A babiloni paráznát ábrázoló falkép részlete
a keresztúri római katolikus templom hajójának
északi falán. Geréb Ibolya felvétele*

Elek Pedagógiai Líceum, Tamási Áron Gimnázium stb.). Ezen a sétán bebizonyosodott, hogy az átlagemberek számára sokkal kézzelfoghatóbb, vagyis nagyobb élmény a helyszínen megtekinteni az adott műemléket – leülni egy székre és megpihenni, elhúzni a függönyt, kinyitni az ablakot –, mint egy vetített képes előadáson bóbiskolni. Ugyanakkor kiváló lehetőség volt arra nézve is, hogy a városlakók további információkat szerezzenek azokról az épületekről, amelyeket naponta látnak, amelyek előtt naponta elsétálnak. A gond az, hogy ezekről sok esetben még annyit sem tudnak a városban élők, mint az ide látogató turisták. Tehát azon túl, hogy kétségtelenül ismeretterjesztő jellege van az ilyesfajta sétáknak, arra is hangsúlyt fektettünk, hogy egy adott kor (pl. a dualizmus) építészetét is megismertessük. Más városokkal ellentétben Udvarhelyen nem a középkori, a történelmi városközpont maradt fenn, hanem a barokkos szellemenben épült templomok és a dualizmus korában épült iskolák, vagy éppen a mai polgármesteri hivatalnak helyet adó egykori vármegyeháza épülete, melyek a mai napig meghatározzák a városképet.

Idén, Székelyudvarhelyről kilépve, a Nagy-Küküllő és a Nyikó menti falvak műemlék templomait vettük célba. Ingyenes autóbuszos kirándulás keretében, egy 50 fős cso-

porttal meglátogattuk a felsőboldogfalvi, a bögözi, a nagygalambfalvi és a rugonfalvi református, illetve a székelykeresztúri katolikus templomot. Az említett templomokban gyönyörű falképek vannak, emellett a jelenleg zajló felújítási munkálatok fázisaival is megismertettük a látogatókat.

Felsőboldogfalván a közelmúltban végeztek alapos falképkutatást, itt megnéztük a tízezer vértanú mártíromságának jeleneit, Veronika kendőjének legendáját, illetve a Királyok imadását. Bögözben Biró Endre lelkész mesélt a templom történetéről, illetve Nyárádi Zsolt régész számolt be a jelenleg folyó régészeti ásatás eredményeiről. A templomban idén nyártól az Imago Picta Kft.-nek köszönhetően falképre Restaurálási munkálatok is folynak. Nagygalambfalván a templom hajójának északi falán látható gyönyörű falképeket tekintettük meg, az Árpád-házi Szent Erzsébetet betegek között ábrázoló négyalakos kompozíciót, Mária megkoronázását, valamint Szent Dorottya legendáját. A templomlátogatás hangulatát jól tükrözi egy lelkes résztvevő – Bálint Kinga Katalin – beszámolója: „Nagygalambfalván a kirándulók részletes és pontos képet kaphattak a falu múltbéli és jelenkori életkörülményeiről, a most is élő hagyományokról, őseik csavaros észjárásáról, ám a református lelkész néhány réges-régi, a faluban szójhagyomány útján fennmaradt humoros történetet is megosztott a csoporttal, amelyeket – tősgyökeres galambfalviként – hiteles gesztusokkal, szófordulatokkal tett még emlékezetesebbé.” Utunkat a székelykeresztúri római katolikus templom meglátogatásával folytattuk, ahol Fülöp Lajos gondnok ismertette röviden a templomról fontos tudnivalókat (pl. a babiloni paráznát ábrázoló falképet), majd utolsó állomásként Rugonfalvára érkeztünk, ahol Barabás Csaba lelkész avatott be a templom hajójának északi falán 1971-ben fel tárt Királyok imádása témájú falkép „rejtjelmeibe”.

Kovács Árpád

<http://www.koh.hu/tartalom.php?id=20120911091315> (2012. szept. 18.)

Bálint Kinga Katalin: *Barangolás térségünk műemlékei közt*. In: Udvarhelyi Híradó, XXIII. évf. (2012. szept. 21–23.) 182. sz. 11.

*A rugonfalvi református templomban
Barabás Csaba lelkészt hallgatjuk.
P. Buzagány Árpád felvétele*

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai hivatalának kezelésében 15. A Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteménye (I.)

Az Örökségünk előző két számában a Székelyudvarhelyi Múzeumnak a csíkszeredai Levéltárban őrzött iratgyűjteményét mutattam be, soron következő, kétrészesre tervezett írásomban pedig a Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteményét ismertetem. A két iratképző intézmény létrejöttében és működésében megfigyelhető párhuzamok, a keletkezett iratanyagok „műfaji” hasonlósága, illetve a két gyűjtemény átvételi körülményeinek azonossága mind-mind amellet szölk, hogy a két múzeum iratgyűjteményét egymás után érdemes ismertetni.

A Székelykeresztúri Múzeum kezdetei, alapításának körülményei sok hasonló vonást mutatnak a székelyudvarhelyi testvérintézmény születésével. Itt is adott egy nagy múltú felekezeti iskola, a város unitárius főgimnáziuma, amely másfél évszázados működése folyamán a 20. század derekára, lelkes tanárok és diákjaik sok-sok generációja által gazdag iskola-múzeumot alakított ki, színvonalas néprajzi, természetrajzi, régészeti, művészettörténeti gyűjteményekkel, illetve adott egy energikus, szervezőkészséggel megáldott ifjú pedagógus, Molnár István (1910–1997), aki udvarhelyi kollégájához, Haáz Rezsőhöz hasonlóan az iskolai kereteken túlnőtt gyűjteményt 1946-tól kezdődően önálló intézménnyé szervezte.

„Jóllehet nem szünetelt egy pillanatra sem a pártoló közönség támogatása, a múzeumalapítás tulajdonképpeni terhe mégis az ügy leglelkesebb támogatójára és vezetőjére, Molnár Istvánra nehezedett, aki 1956-tól egész tevékenységét a múzeum szolgálatába állította. A több évtizedes irányító-szervező, tudományos, oktató-nevelő munka meg is hozta a maga eredményét: a környék egyik legkisebb városkájának múzeuma nemcsak a vidéken, hanem a határon túl is ismertté vált.” – írja múzeumismertetőjében Sándor-Zsigmond Ibolya könyvtáros-muzeológus.¹ Gazdag néprajzi gyűjteményének és különösen értékes népi építészeti emlékeinek köszönhetően a Székelykeresztúri Múzeum megbecsült helyet vívott ki magának az erdélyi művelődési intézmények sorában. A tájmúzeum 1997 óta az alapító Molnár István nevét viseli.

Miután az Államtanács 1971/472., illetve 1974/206. számú rendeletei értelmében az iratbegyűjtés az Állami Levéltár hatáskörébe került, a Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteménye – akárcsak a Székelyudvarhelyi Múzeumé – két részletben került Csíkszeredába. Az 1978. május 30-i keltezésű, Fülöp Lajos múzeumigazgató és Király István levél-

*I. Rákóczi György Székelykeresztúr városának adott
kiváltságlevele 1632-ből (1627. sz. irat)*

tárigazgató által jegyzett jegyzőkönyv szerint az előbbi átadott 1979 iratot és 1303 darab pecsétet, zömében viaszlenyomatokat – az előbbi *A Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteménye* (F 250), az utóbbit pedig *A Székelykeresztúri Múzeum pecsétgyűjteménye* (F 251)² néven tartja számon a levéltár. Az átvételt követően nem történt beavatkozás a két gyűjtemény szerkezetébe, rendezési elvük változatlan maradt, így azok azt az állapotot mutatják, amely az átvétel előtt is jellemző volt rájuk.³ A jegyzőkönyv tanúsága szerint a múzeum használatában maradt 13 irat (a város 3 kiváltságlevele és 10 darab a múzeum kéziratgyűjteményéből), amelyek úgy mond nélkülözhetetlenek voltak a napi tevékenységhez, de inkább úgy tűnik, mintha a múzeum haladékat kapott volna az átadásra. Egy évtized múltán, 1987. június 9-én végül ezeket is be kellett szolgáltatni. A jegyzőkönyvet ezúttal Fülöp Lajos múzeumigazgató és Liviu Boar levéltárigazgató írták alá.⁴

A leltárkönyv szerint a Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteménye 14 nagyobb szerkezeti egységre tagolódik: 1. Személyes eredetű iratok gyűjteménye (1643–1911); 2. A nagysolymosi Deé család iratai (1701–1870); 3. A kénosi Sándor család iratai (1650–1873); 4. A mátfalvi Lőrincz család iratai (1623–1902); 5. A lécfalvi Gyárfás család iratai (1627–1911); 6. A székelykeresztúri unitárius esperesi kerület törvényszékének iratai (1862–1873); 7. A homoródalmási Mihály család iratai (1706–1896); 8. A szentábrahámi Lőrincz család iratai (1815–1838); 9. Az ábránfalvi Ugron család fiatalfalvi ágának iratai (1634–1929); 10. Az újszékelyi Murvai család iratai (1668–1915); 11. Az etédi Birtalan család iratai (1685–1907); 12. A szentgericei Boros család iratai (1607–1909); 13. Székelykeresztúr város iratai (1629–1844); 14. A múzeum kéziratgyűjteménye (összeírások, szabályrendeletek, jegyzőkönyvek) (1779–1889). A továbbiakban, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért, a fond állagait öt nagyobb csoportba összevonva tárgyalom.

Székelykeresztúr város iratai

A gyűjtemény legkisebb (mindössze 3 levéltári egységből álló), de minden bizonnyal legértékesebb része – mind az okmányokban foglalt történeti adatok, mind az oklevelek ünnepélyes jellege, kialakítása és a hordozóanyag okán –, így a legnagyobb érdeklődésre ezen iratcsoport tarthat számot. Orbán Balázs szerint a három oklevél eredetileg Székelykeresztúr város levéltárában volt, kérdés, hogy mikor és miként kerültek a múzeum iratgyűjteményébe.⁵

Székelykeresztúr legkorábbi kiváltságlevelét – melyben a város a török szultánnak fizetendő adó kivételével minden más adó, díj, rendkívüli adó és kamarahaszna fizetése alól felmentést kapott – Izabella királyné 1557–1558 körül bocsátotta ki, ez azonban csak utólagos, tartalmi átírásban ismeretes.⁶ Ezen kiváltságokat utóbb Báthory István és Báthory Zsigmond is megerősítette.

Ilyen előzmények után került sor a bemutatandó iratcsoport első két darabjának a kibocsátására. Az első egy 1629-ben, Brandenburgi Katalin fejedelemszony uralkodása idején kelt ünnepélyes kialakítású, pergamenre írt tanúsítvány (1626. számú irat), melyben a gyulafehérvári káptalan rekvizitorai átírt alakban kiadják Báthory Zsigmond 1589. április 22-én, Tordán kelt azon confirmationalisát, melyben a fejedelem megerősítette a város Izabella királyné idején nyert és Báthory István által megerősített kiváltságait.

Székely(Szítás)keresztúr 1844. évi kiváltságlevele (1628. sz. irat)

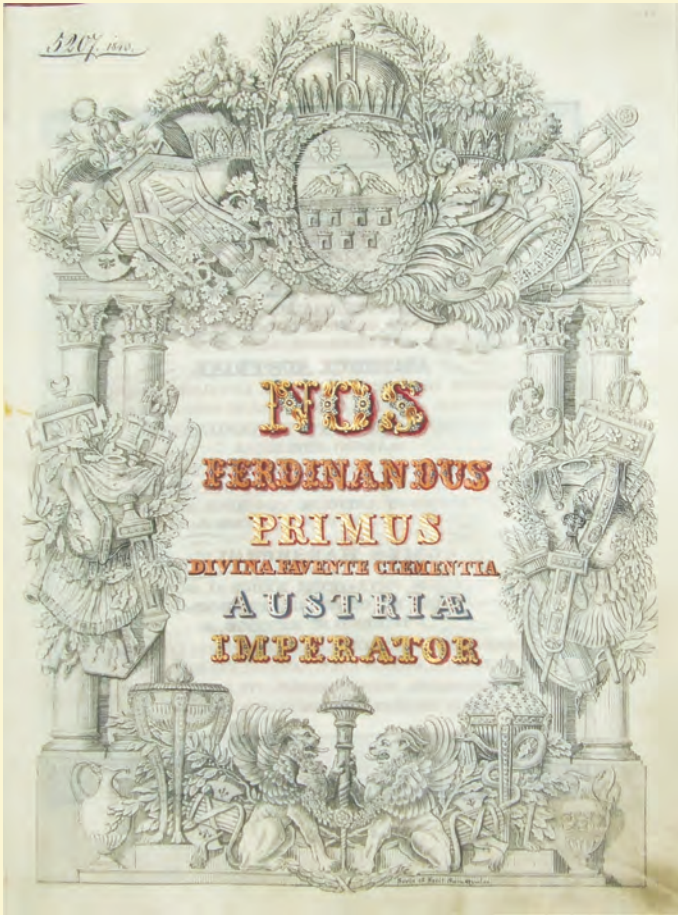
A második oklevél I. Rákóczi György 1632-ben kibocsátott, saját kezűleg aláírt és (azóta megsemmisült) fejedelmi pecséttel megerősített kiváltságlevele (1627. sz.), mely által megerősíti Keresztúr privilégiumait, lakosait minden adó, postálkodás, taksák, szállítások és hadi szolgálatok alól felmenti, két feltétel mellett: ha évente 100 forintot befizetnek a kincstárba, és ha a borárulás jogáról lemondanak a kincstár javára.

A harmadik, 1844-ből való oklevél (1628. sz.) által V. (Habsburg) Ferdinánd király megerősíti a város korábban szerzett vásártartási jogát (május 4-ei és szeptember 14-ei sokadalmak)⁷ és két újabb vásár (Mátyás napi – február 24. és Eszter napi – július 8.), továbbá szombat napi hetivásár tartására ad engedélyt. A díszes kialakítású, pergamenre írt oklevelet, amelyen az uralkodó aláírása mellett Nopcsa Elek kancellár kézjegyét is megtaláljuk, aranyozott fémtokban elhelyezett, nagyméretű (13,5x13,8 cm) függőpecsét erősíti meg.

Személyes eredetű iratok gyűjteménye

A közel háromszáz darabot számláló állag főleg adásvételi szerződéseket, jegyzőkönyveket, fejedelmi parancsleveleket, osztályleveleket, adományleveleket, panaszleveleket, tanúvallomásokat, határkijáráásokat, zálogleveleket tartalmaz az 1643–1911 közötti időszakból. Értékes adalékokat találhatunk ezen iratokban mindazok, akik Udvarhelyszék, illetve Keresztúr fiúszék falvainak (leginkább Tordátfalva és Küsmöd, kisebb részt Énlaka, Etéd, Homoródalmás, Homoródjánosfalva, Homoródkarácsonyfalva, Kis- és Nagysolymos, Kobátfalva, Mátfalva, Medesér) története, és a térség szé-

Az 1844. évi kiváltságlevél címlapja (1628. sz. irat)

kely nemesi családjainak (a Bereczki, Deák, Ferenczi, Gálfalvi, Gálfy, Gombos, Joó, Kecseti, Mátéffy, Nemes, Pálffy, Sándor, Szederjesi stb. családok) múltja iránt érdeklődnek. A családi vonatkozású iratok sorában említést érdemel a torlátfalvi Gombos Mihály nemességéről bethleni gr. Bethlen Pál királyi táblai elnök által kiadott tanúsítvány 1792-ből (79. sz.).

A székelykeresztúri unitárius gimnázium történetét kutatók újabb információkat szerezhetnek azokból az 1868-ban keletkezett jegyzékekből, számadásokból és jelentésekből (252–262. sz.), amelyek a székelykeresztúri iskolabővítési munkálatok támogatását tanúsítják a tágabb térség unitárius közösségei részéről.

A Múzeum kéziratgyűjteménye

A 10 darabból álló iratcsoportból történeti jelentőségét tekintve kiemelkedik két vaskos kötet, két nagy volumenű összeírás, br. Wesselényi Farkas fiatfalvi, keresztúrfalvi, alsóboldogfalvi, timafalvi, zetelaki, csekefalvi, udvarhelyi, magyarfeleki, datki, hidegkúti (rész)birtokainak (ingatlanok, telkek, termőföldek, jobbágyságok, cselédek) latin nyelvű conscriptioi 1805-ből és 1813-ból (1631. és 1632. sz.). Említést érdemelnek továbbá a Székelykeresztúri II. Ipartársulat szabályzatai és határozati jegyzőkönyvei az 1860–1895 közötti időszakból (1633–1637. sz.).

A székelykeresztúri unitárius egyházköri törvényszékének iratai

A közel ötszáz darabot számláló fondrész főleg válóperes ügyek iratait tartalmazza (anyakönyvi kivonatok, jegyző-

könyvek, házassági bizonyítványok, szegénységi bizonyítványok, tanúvallomások, határozatok) az 1862–1873 közötti időszakból.

Családi iratgyűjtemények

Ezen állagcsoport a családi levéltárak szokásos irattípusait tartalmazza (adásvételi és haszonbérleti szerződések, záloglevelek, panaszlevelek, osztálylevelek, határkijárások, kezeslevelek, egyezséglevelek, számadások, végrendeletek, kérvények, jegyzőkönyvek, adománylevelek) az 1607–1929 közötti időszakból. A közel 1200 levéltári egységet tartalmazó fondrész összesen tíz családi iratgyűjtemény anyagát tartalmazza, amelyeket időrendben, a kezdőévek sorrendjében fogok bemutatni. Két családi hagyaték jelen írásban, a többi nyolc pedig az Örökségünk következő számában kerül ismertetésre.

Az átfogott időszak, de a mennyiség tekintetében is a legnagyobb terjedelmű a *szentgericei Boros család*⁸ iratgyűjteménye (1607–1909), összesen 353 irat. A nagyszámú jogbiztosító irat között figyelmet érdemel a család töredékesen megmaradt lófősítő levele 1607-ből (1639. számú irat), valamint egy 1784-ből való oklevélmásolat, melynek tanúsága szerint II. József király megerősítette Boros Péter nemességét (1726. sz.). A névadó Boros család mellett néhány irat a *szentgericei Kiss és Szabó*, illetve az *ürmösi Maurer* családokra is vonatkozik.

Jelentős mennyiségű iratanyaggal, 208 levéltári egységgel képviselteti magát a *mátisfalvi Lőrincz család* is, melynek az 1623–1902 közötti időszakot felölelő, és jobbára jogbiztosító iratokat tartalmazó hagyatékában egy darab tarthat számot szélesebb érdeklődésre, mátfalvi Palló Dani feljegyzései 1835–1839-ből: kéziratos füzetébe egyaránt bekerültek családi vonatkozású iratok (szerződések, kezeslevelek, leltárak) átirat másolatai, illetve népköltések, lakodalmi rigmusok (583. sz.).

Bicsok Zoltán

1. <http://www.mimuseum.ro/muzeum/tortenet> (Letöltve: 2012. júl. 23.)
2. A pecsétgyűjtemény bemutatására a következő fondismertetők valamelyikében fogok sort keríteni.
3. Az eredeti, átvétel előtti állapotot a Fülöp Lajos múzeumigazgató által 1977. augusztus 20-án, illetve december 21-én jegyzett leltárak tanúsítják (az első a pecsétgyűjteményre, a második az iratgyűjteményre vonatkozóan). Mindkét leltár az első átvétel alkalmával, 1978-ban került a Levéltárba. – A Román Országos Levéltár Hargita megyei Hivatala Csíkszeredában (a továbbiakban CsLvt).
4. Átadási-átvételi jegyzőkönyvek az iratképző intézmények nyilvántartásában (CsLvt).
5. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. – <http://mek.oszk.hu/04800/04804/html/8.html> (Letöltve: 2012. júl. 23.)
6. Benkő Elek–Demeter István–Székely Attila: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. Erdélyi Tudományos Füzetek 223. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1997. 24, 43.
7. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. – <http://mek.oszk.hu/04800/04804/html/8.html> (Letöltve: 2012. júl. 23.)
8. A családra vonatkozó első írásos adat 1598-ból való, amikor Boros Mihályt *szentgericei* birtokosként említik. A családból Gergely, János, Márton és Gergely fia, Mihály 1665. február 1-jén Apafi Mihály fejedelemtől kapott címeres nemeslevelet. – Pálmay József: *Marostorda vármegye nemes családjai*. Maros-Vásárhelyt, 1904. 31. Más források szerint a nemesítés 1675. február 1-jén történt. – CsLvt, F 250 A Székelykeresztúri Múzeum iratai – Boros család, 1742. sz.

Andrásy István, az utolsó csillagász-kanonok

Nemrég, 2012. szeptember 8-án emléktáblát avattak Lövétén Andrásy István csillagász-kanonok, a falu egykori szülötte és jótevője emlékére.¹ Andrásy István, bár nem tartozik a székelyföldi közismert személyiségek panteonjába, életrajzát megtalálhatjuk a nevesebb (szak)lexikonok² lapjain. Ezekből megtudjuk, hogy a kanonok 1802. november 25-én született Lövétén. A lexikonokban Andrásy, Andrásy vagy Andrassy (ő maga családnevét Andrásynak írta) előnévvel szereplő főpap a gimnáziumot Székelyudvarhelyen, a teológiát Gyulaféhevárt végezte. 1827. szeptember 10-én szentelték pappá. Felszentelése után egy évig Marosvásárhelyen volt káplán, közben, 1828-ban a *Pázmáneumban* képezte magát. 1829-től újból Marosvásárhelyen káplán és tanár. 1832-től Gyulaféhevárt hittanár (vicerektor, prefektus). 1833-ban Oláh-lápos plébánosa volt. 1836-tól ismét Gyulaféhevárt hittanár és könyvtáros. 1839-ben Kovács Miklós püspök a *Batthyáneum* könyvtár és csillagászati obszervatórium segédigazgatójává és könyvtárörévé nevezte ki. 1842-ig volt ebben a tisztségben. 1848 elején Budára és Bécsbe küldték csillagászatot és mennyiségtant tanulni. Hazatérve ismét hittanárként tevékenykedett. 1850-ben a *Batthyány Intézet* igazgatója, 1851-ben pedig a Gyulaféhevári Székeskáptalan csillagász-kanonokja (*canonicus astronomus*) lett. A legszigorúbb gazdálkodással rendbe hozta az elődei által ráhagyott zilált anyagi állapotot, vagyis rendezte az intézet vagyoni ügyeit (neki köszönhető, hogy a nagy előd, gróf Batthyány Ignác által létrehozott alapítványi tőkepénz nagy része el nem veszett), helyreállította és gyarapította a szabadságharc idején károkat szenvedett csillagvizsgálót, rendszeres időmérést és meteorológiai megfigyeléseket végzett 1860-ig. 1861-ben káptalani munkája miatt lemondott a tanárságról. 1866-tól örkanonok és gyerőmonostori apát. 1890. január 5-én hunyt el Gyulaféheváron. Halálakor, mint „angyalszelídségű” jótevőjéről emlékezett meg róla a lövétei

egyháztanács. Jegyzőkönyvbe vették Daró Alajos helybeli lelkész emlébeszédét, Andrásy adományait, alapítványait (2000 forint szegényalap, 2000 forint gyermekek és tanítók segélyezése, 2000 forint egyházadó-pótlás, 400 forint harangalap stb.), s elrendelték, hogy a nagylelkű jótevő emlékére „ünnepélyes gyászmise tartassék”.

Andrásy István kanonokot egyházi íróként is számon tartják. Munkái: *Keresztény tudomány* (Kolozsvár, 1845.), *Néhány szó egy fiatal barátomhoz* (Gyulaféhevár, 1887.).

1. Részlet Andrásy István kanonok alapítványleveléből (1873. március 5.)³

„D[icsértessék] a J[ezus] K[risztus]!

Méltóságos és Főtisztelendő
Káptalan!

Évek óta hordoztam lelkemben azon óhajást: vajha lehetnék szerencsés valamely állandó segélyezést nyújtani azon szegény hitközségnek, melyhez engem szülőföldi és rokonsági kegyelet fűz, értem a Hom[oród] Lövétei kath[olikus] községet, melynek kebelében születtem, kereszteltem, s gyermekségem első boldog

napjait töltöttem. E kitűzött célra eljutni valamint forrón óhajtottam, úgy egyszersmind igyekeztem is.

Isten megáldotta törekvésemet, s eljuttatott azon helyzetbe, miszerint régótai szándékomat mai napon – habár kis mértékben – teljesíthetem.

Akarom pedig teljesíteni egy alapítvány által, melyet a Méltóságos Káptalannak – ha azt, amint remélem, elfogadni méltóztatik – hű gondozása alá helyezni óhajtok, s ezennel egyszersmind kézbe szolgáltatok.

Mire nézve van szerencsém a Méltóságos Káptalannak ezennel kézbesíteni örök alapítványul öt darab ezer forintos kötvényt (a következő számok alatt úm.: 14907, 15143, 15306, 15788 és 20359), melyek tesznek összesen 5000, azaz ötezer pengő forintot, vagyis 5250 osztrák értékű forintot és kamatoznak folyó 1873-ik évi január 1-ső napjától kezdve.

Ezen tőkepénznek kamataira nézve határozott szándékom és akaratom: hogy az 5000 pengő forintból kamatozzon

a) 2000 pengő forint, vagyis 2100 osztrák értékű forint a fennírt községbeli (Homoród] Lövétei) Iskolának, és pedig részint a tanítói díj gyarapítására, részint iskolai szerekre és szegényebb gyermekeknek, hogy az iskolát gyakorolhassák – segélyezésére.

b) 2000 pengő forint = 2100 osztrák értékű forint ugyan azon községbeli szegényeknek, és pedig fele részben szegényebb rokonaimnak, és fele részben a községbeli szegényeknek általában.

c) 500 pengő forint = 525 osztrák értékű forint kamatozzon szolgálni díjul egy halotti énekes Sz[ent] Misére, melyet engesztelő áldozatul meghalt szülőimért és rokonaimért mutasson be Istennek a lövétei lelkész úr évenként egy meghatározandó, és rokonaimnak – hogy halottjaikért imádságaikat az oltári szent áldozattal egyesíthessék – előre tudtukra adandó napon, és pedig lehetőleg vagy a nagybőjtnek vagy a november havának egyik szabad napján, – részesítve a szolgálati díjból a megyei szabályok értelmében mind a templomot, mind a kántort.

d) 500 pengő forint = 525 osztrák értékű forint kamatozzon

kezelési díjúl a Méltóságos Káptalan-nak, vagyis illetőleg ezen alapítvány kezelőjének.

Ezen előszámlált tőkepenzkek után járandó kamatokat, s azoknak kiszolgáltatási módozatát csak röviden kívánom részletezni, hanem mély tisztelettel felkérem az időszerinti T[iszelt] Ordináriust és Káptalant, hogy az esetlegesen felmerülő kérdéseket a körülményekhez képest ezen alapítvány szellemében elintézni méltóztassanak.

[...]

Károlyfehérvárt,
márc. 5-én, 1873.

Andrásy István mp. kanonok”

2. Daró Alajos lövetei lelkész emlékbeszéde (1890. január 8.)⁴

„Mélyen t[iszelt] egyház
és iskola Tanács!

A lehangoltság egy bizonyos, s szavakban eléggé ki nem fejezhető neme járja át egész valómat, midőn azon szomorú és gyászos hírt hozom tudomására a lövetei hitközség nemes egyháztanácsának, hogy a hitközség nagy szülöttje, Nagy[ságo]s és F[őtisztelen]dő Andrásy István gyulafehérvári apát-kanonok úr, Jób szelíd békéjével túrt hosszas szenvedés, s a haldoklók szentségeinek áhítatos felvétele után, folyó hó 5-én, 88 éves korában, áldozó papságának 63-ik évében az Úrban elhunyt.

A T[iszelt] egyháztanács előtt teljesen ismeretes, s az egész Lövete közösségétől tudva van, hogy a néhai nagy férfiú az erényes, az egyházas szellemű, anyagi szelídségű Andrásy István, kinek áldozatkészségét, szívjóságát, az árvák és szegények iránt tanúsított evangéliumi bőkezűségét széles körben ismerték; mit tett Lövétével, s mennyit áldozott egyházi és egyéb jótékonyági célokra.

M[éltósá]gos és f[őtisztelen]dő Andrásy István apátkanonok úr szülöttje volt Lövétének s büszkesége is. Tudományos képzettségénél fogva nagynevű Püspökeink bölcs intézkedése folytán tekintélyes állást foglalt el, s ez által azon szerencsés helyzetben jutott, hogy szülőföldje iránti hálás szeretetét tettekben is nyilváníthatta. – Földi kincsekben bővelked-

vén a menyeeiek után sóvárgott. Azért tevé azon számtalan adakozásai mellett, általunk meg nem hálálható egyes alapítványait, melyek Lövete történetében halhatatlanná tevék nagy nevét. A 2000 ft. szegényalap. A 2000 ft. kepepótlás, a 400 ftos harangalap. Ismét 2000 ft. a gyermekek és tanítók segélyezésére mit juttatnak eszünkben? Nem-e az ő nemes és szívjóságát? Méltán hullhatnak könnyeink, s szívfájdalmunk megokolt, mert a nemes szív nem ver többé, a jótékony-ságban fáradságot nem ismerő kezek mozdulatlanok, s így jótévő csillagunk letűnt, gyászos fájdalmat és keserűséget hagyva maga után. – Hulló könnyünk zápora közt buzgó imát rebegjünk az Egek Urához, hogy nagynevű jótévőnk Isten és emberek előtt kedves, szende élet után nyugodja csendes álmát a feltámadás nagy napjáig, s akkor az igazak és jámborok számára rendelt és eltett koronát nyerhesse el mennyei jegyesétől Jézus Krisztustól. Úgy legyen.”

Mihály János

1. Az emléktábla, amely a Maglód Testvértel-pülési Alapítvány anyagi támogatásával készült el, Babos László maglói festő- és szobrászművész alkotása.

2. Pl. Magyar Katolikus Lexikon (lásd: <http://lexikon.katolikus.hu>).

3. A lövetei rom. kath. templomhoz hagyományozott szt. mise és más alapítványok alapítólevelei. 1887. Gyulafehérvári Főegyházme-gyei Levéltár Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevél-tára.

4. I. Egyháztanács Jegyzőkönyve 1853–1897-ig. Gyulafehérvári Főegyházme-gyei Levéltár Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevél-tára.

A Majális utcától az atyhai kollektív gazdasáig Zalányi Tibor életútja I.

Húsz éve, 1992. augusztus 21-én halt meg nagyapám, Zalányi Tibor mezőgazdasági mérnök, tanár. Az évforduló kapcsán átnéztem hagyatékát, megpróbáltam rekonstruálni életútját. Ez a hagyaték több érdekes dokumentumot is tartalmaz, életútja jellemző példája a két világháború között nevelkedett erdélyi magyar értelmiségi II. világháború utáni helyzetének.

Zalányi Tibor életútjának összeállításához elsősorban személyes kéziratait szolgáltatott alapot. Hagyatékában fennmaradt két kézirat, egy A4-es méretű jegyzetfüzet, amely 106 oldalt tesz ki (helyenként hiányoznak oldalak), és egy A5-ös méretű kis jegyzetfüzet, amely 93 oldalt tartalmaz. (A továbbiakban a nagy és kis kéziratnak fogom nevezni őket.)

Műfaji besorolásuk igen nehéz, valamiféle átmenetet képeznek a napló, emlékirat, családtörténet és önéletrajz között. Az sem nyilvánvaló, hogy melyik keletkezhetett hamarabb. Valószínű, hogy a nagy jegyzetfüzetbe kezdte el írni alkalomszerűen személyes gondolatait, amely egyébként a *Gondolatok* címet viseli és az 1961. évvel kezdődik. Utolsó bejegyzése 1981-ből való. A kis kézirat címe: *Sic transit gloria mundi*. Talán a nagy kéziratban írt gondolatok kapcsán határozott úgy, hogy külön megírja önéletrajzát. Egy időszakban mindkét kéziratba párhuzamosan írhatott.

A nagy kézirat inkább személyes jellegű írásokat tartalmaz, a kis kézirat inkább nevezhető önéletrajznak, de ez sem folyamatos, bizonyos részek ismétlődnek, továbbá más jellegű írásokat is tartalmaz. Ezekhez kapcsolódik még egy lapokra írt, 6 oldal terjedelmű feljegyzés, amely a *Sic transit gloria mundi* című önéletrajz tervét tartalmazza, illetve ennek első részét. Létezik még egy négyoldalas önéletrajz, amely valamilyen hivatalos helyre készülhetett beadványként. Az említett forrásokból kiragadott részletek rendezésével rekonstruáltam életútját, amelyet helyenként kénytelen voltam nagyapám és nagyanyám szóbeli közléseivel kiegészíteni. Ezeknél a részleteknél csak az emlékezetemre hagyatkozhattam, hiszen a nagyapám életében még távol álltam a későbbi történelmi tanulmányoktól, és a ma

divatos oral history módszereit nem ismertem.

Boldog gyermekkor a Majális utcában

Zalányi Tibor Marosvásárhelyen született 1911. január 22-én. Édesapja Zalányi Béla, az Első Magyar Biztosító Társulat tisztviselője volt, édesanyja Urr Ilona, Urr György, a marosvásárhelyi Református Kollégium volt igazgatójának egyik leánya. 1912-ben született egy húga, Zalányi Margit. Családnévét a háromszéki Zalán helynévből származtatta, bár nincs bizonyíték a család onnan való származásáról.

1913 őszén átköltöztek Kolozsvárra, az apa a nevezett biztosítótársaság ottani fiókjához kérte át magát, talán éppen azért, hogy gyerekei majd az egyetemen tudjanak tanulni. Előbb a Pap utca és az Eszterházy utca sarkán álló kis házban laktak, majd a Majális utca 47. szám alá költöztek. Erről az időszokról többször is megemlékezik mindkét kéziratban, valamint a lapokon elkezdett feljegyzésekben is. A

Zalányi Tibor

lapokon emlékezik a legrészletesebben a Majális utca egykori lakóiról. Az akkori 47. szám az utca utolsó emeletes háza volt, tulajdonosa Békéssy Károly¹. A Zalányi család a földszintet bérelte. A 41. szám alatti ház is a Békéssy Károlyé volt. Ő maga a szemközti oldalon levő, szecessziós freskókkal díszített, ma is meglévő házban lakott, a botanikus kert tőszomszédságában.

Az akkori lakók közül többet is felsorol, közülük megemlítem a 33. szám alatti ház tulajdonosát, dr. Szádeczky Lajos² egyetemi tanárt, történész-kutatót. A 31. szám alatt Pákey Lajos³ építész, a 27. szám alatt a Renner börgyár tulajdonosainak valamelyik tagja lakott, akiknek történetét Méhes György a *Kolozsvári milliomosok* című regényében meséli el.

Az apa, aki gyermekeinek minden kívánságát teljesítette, nemsokára a világháborúba távozott. Nem tudni, hogy hol harcolt, a kéziratok csak annyit említenek, hogy tüzér szakaszvezető volt, de a nagyapám elmondása szerint a háború utolsó szakaszát már irodában töltötte. Nagyapám megemlékezik a kis kéziratban barna színű, piros parolis zubbonyáról és tüzérkardjáról, amelyeket meg kellett semmisíteni a háború végén.

Ez az időszak sem volt problémától mentes. 1918 végén az egész család átesett az Európában akkoriban dühöngő spanyolnátha járványon. Nem ismert, hogy a családfő hogyan birkózott meg a háború utáni változással, de az bizonyos, hogy 1936-ban a Prima Ardeleană. Societate de Asigurări Generale nevű biztosítótól ment nyugdíjba.

1919-ben egy érdekes epizód játszódott le, melyet a kis kézirat tartalmaz és Zalányi Tibor többször is elmesélt. Egy festőművésznőnek megtetszett a göndör hajú kisfiú, és le akarta festeni. Az akkoriban berendezkedő román hatalom szenvedélyesen üldözte a zsidókat. Ilyen irányú félelme miatt az apa levágta gyereke haját, nehogy az utcán zsidónak nézzék. A festő mégis elkészítette a portrét. Ez idáig nem sikerült beazonosítani, ki lehetett ez a festőművésznő, lehetséges, hogy csak egy tehetséges amatőrrel van szó.

1919-ben kénytelenek voltak átköltözni a volt 42. szám alatti házba, dr.

A gimnázium zenekarát ábrázoló fénykép (1827-28)

Finaly Lajos⁴ egyetemi tanár nyaralójába. Az új lakáshoz 1 holdas gyümölcsös is tartozott. A Majális utca és környéke ideális környezetet jelentett a gyerekek számára, akik bebarangolták a környező telkeket és gyümölcsösöket. Zalányi Tibor itt szerette meg a természetet, amely később meghatározónak bizonyult pályaválasztásában, itt ismerte meg a gyümölcsfajtákat és a különböző növényeket. Édesapjától megkapta a korszak jellegzetes ajándékát, egy kis légpuskát, amely hozzásegítette a madárfajok megismeréséhez.

Az erdélyi írók közül többen is megemlékeztek a kolozsvári Majális utcáról. Ide vágyakozott vissza Kuncz Aladár *Fekete Kolostor* című könyvében, melyben a francia fogsága történetét mesélte el. Wass Albert is ebben az utcában lakott diákévei alatt. Örök rejtély marad számomra, hogy a nagyapám ismerte-e a nála csak 3 évvel idősebb Wass Albertet, aki később szintén a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás területén tevékenykedett. Szintén ezen a környéken talált hajlékot Nagy István kommunista író a családjával, igen mostoha körülmények között, egy fatartóban, ahogy erről *Ki a sánc alól* című önéletrajzi regényében írt.

Ismerkedés a tudományokkal

Tanulmányairól a legrészletesebben a nagy kézirat 82. és 87. oldalain ír, ahol felsorolja majdnem minden ta-

nítójának és tanárának nevét. Az első és második elemi magánúton végezte édesanyja irányítása alatt, aki tanítói képesítéssel rendelkezett, de nem derül ki, hogy tanított-e valamelyik iskolában férjhezmenetele előtt, vagy csak magánnevelőként működött. A harmadik elemi a református teológián működő elemi iskolában járta, majd a negyedik elemi a Farkas utcai római katolikus iskolában. Ezt az osztályt ugyanitt megismételte, mert megbetegedett tüdőcsúcsshurutban.

Az I. és II. gimnáziumot a Farkas utca végében levő református kollégiumban végezte. Egy felsőbb rendeltre – vallásának megfelelően – át kellett iratkoznia az utca közepén levő római katolikus piarista kegyesrendi gimnáziumba. Zalányi Tibor római katolikus vallású volt. A gimnázium többi osztályát itt végezte, itt is érettségizett 1929-ben.

A felsorolt tanárok közül megemlítem dr. Bíró Vencel paptanárt és igazgatót, aki latin–történelem szakos tanár volt, Rác József magyar szakos tanár volt az osztályfőnöke, Puskás Lajos volt a latintanára, aki az 1980-ban készült bejegyzés szerint még élt. Tanárai mellett itt említi Vikol Kálmánt, aki osztálytársa és jó barátja volt.

A gimnáziumi évek mindenekelőtt alapos latin nyelvismeretet jelentettek, amelynek igen nagy hasznát vehette a természettudományok tanulásában. Később több nyelvet is elsajátított.

Még idős korában is visszaemlékezett egyes latin mondatok elemzésére, többször is ókori latin szerzőktől idézett, amikor életének valamilyen fordulatát akarta jellemezni. Nem véletlen, hogy életrajzának és főként családjá történetének a *Sic transit gloria mundi* címet találta a legkifejezőbbnek, vagyis: *Így múlik el a világ dicsősége*.

A gimnáziumi idők dokumentumai között egy külön diploma maradt fenn az alsó négy évről, amely a mai 5–8. osztálynak felel meg. A gimnázium első osztályában csak képesítések szerepelnek, a magaviselet külön van értékelve az óralátogatástól, mindkettőt minősítéssel értékelték. A latint a III. gimnáziumtól kezdték el tanulni. A dokumentum végén bejegyzés látható, amely szerint sikeresen vizsgázott a gimnázium V. osztályába 1926-ban, tehát felvételizni kellett a továbbtanuláshoz.

Érettségi diplomája szintén fennmaradt, a diplomát a Román Királyság Nevelésügyi Minisztériuma állította ki. A diákokat egy román vizsgabizottság vizsgáztatta. Wass Albert *Kard és kasza* című regényében szerepel egy érdekes részlet, amely szerint őt azért buktatták meg földrajzból, mert nem sorolta fel a magyarokat Románia idegen népei között. Zalányi Tibornak is volt egy hasonló története az érettségiről, mely szerint egyik vizsgázó társa arra a kérdésre, hogy mikortól keresztény a román nép, valamiféle dátummal próbált válaszolni. Megbuktatták az illetőt. Zalányi Tibor mondta meg a várt választ, miszerint a román nép már születésétől fogva keresztény. A diploma hátlapján ismét szerepelnek a négy év átlagai minden tantárgyból, végül kiderül, hogy írásbeli vizsga volt románból és latinból, szóbeli vizsgák voltak románból, az ország történelméből és polgári nevelésből, Románia földrajzából, latinból és természettudományból. Ez utóbbi talán választott tantárgy volt.

A gimnáziumi évek érdekes dokumentuma egy 1927-1928-ból származó fénykép, mely az iskola zenekarát ábrázolja. Ezen Zalányi Tibor az ütőhangszereknél látható, barátja, Vikol Kálmán mint csellós szerepel. Jaross Béla zenetanár, egyházi ember volt a zenekar irányítója és karmesterként Bródy Tamás⁵ van megnevezve, aki a

képen a hátsó sorban balról a harmadik.

A gimnázium elvégzése után az egyetemi évek következtek egészen 1936-ig. Az 1929-1930-as évet a jogi fakultáson végezte, az akkoriban egyszerűen csak Universitatea din Cluj nevű egyetemen. De mivel inkább a természettudományok érdekelték, a következő évben a földrajz–természetrajz szakra iratkozott át.

Itt elvégezte az 1930-1931-es tanévet, de a következő évben csaknem leküzdhetetlen akadályba ütközött, ugyanis 5000 lej laboratóriumi díjat kellett volna fizetnie. Édesapja hivatalnoki fizetése mindössze 6000 lei volt, egyéb jövedelmük nem létezett.

Ekkor jutott eszükbe a Mezőgazdasági Főiskola (Academia de Înalte Studii Agronomice), ahol ingyen lehetett tanulni a legkiválóbb laboratóriumi körülmények között. A nagy kézirat 84. oldalán részletesen leírja, hogyan sikerült elintézni édesapja segítségével évközben az átiratkozást.

A Mezőgazdasági Főiskola 5 év tanulást jelentett. Jelenléti könyvecskéje mellett ezen időszak legérdekesebb dokumentumai a két jegyzet-tömbje, amelyek a laboratóriumi gyakorlatok folyamán készülhettek. Az egyik növényanatómiai megfigyeléseket tartalmaz, színes rajzokkal és részletes leírásokkal, a másik állat-anatómiai megfigyeléseket és jegyzeteket. Mindkettő rendkívüli igényességéről tanúskodik, szakmai tökéletességük mellett szép esztétikai élményt is jelentenek.

Az egyetemi évek további dokumentumai az egyetemi hallgatók diákbáljaival kapcsolatosak. Az egyik 1931. január 17-ére hívja meg a címzetteket a New York szállóba. A bált a szegény diáktársak „felségélyezésére” szervezték, borítóját Debreceni László⁶ tervezte, és egy trubadúrt ábrázol egy fiatal lány társaságában. A bál fővédnöke báró Bánffy Ferenc⁷ volt. Zalányi Tibor neve a rendezők között szerepel.

A másik meghívó 1934. február 11-ére hívja meg az érdeklődőket a Kereskedelmi és Iparkamara új épületébe. Ez esetben a fővédnökök nevei között első helyen gróf Bánffy Miklós szerepel, továbbá közöttük van dr. Florian Ștefănescu-Goangă⁸ is. A főrendezők ezúttal 43-an vannak, köztük

van Zalányi Tibor is. A főrendezőknek a fényképe is fennmaradt. A rendezők elnöke Mikó Imre⁹ volt, de ott szerepel Haáz Ferenc¹⁰ is. Zalányi Tibor megszámolta a meghívóban a rendezők névsorát, akikre emlékezett, azok mellé odaírta a számot a csoportképre. A kép megtalálható Mikó Imre *Csendes Petőfi utca* című könyvének képei között is. Csoportkép még fennmaradt az 1935-ben rendezett diákbálról, Zalányi Tibor ekkor is a főrendezők között szerepelt.

A nagy kézirat 84. oldalának tanúsága szerint 1936 őszétől 1937 őszéig 1 évre terjedő katonai szolgálatát töltötte a Fellegvárban székelő 11. huszárezrednél (Regimentul nr. 11. Călărași). Itt tanult meg lovagolni, ami már gyerekkori álma volt, és aminek később, hivatása gyakorlása közben nagy hasznát vette. Felsőrolja felette-seinek a neveit, akik tudomása szerint mind eltűntek a II. világháborúban. Katonakönyvének tanúsága szerint, amely már a Román Népköztársaság idejéből való, „Sergent” ranggal szerelt le, mivel az akkori királyi Romániában magyar származású érettségizetteket nem képeztek ki tartalékos tisztnek. Ugyanerről ír Méhes György is.

1937 őszén leszerelt, de diplomavizsgára csak 1938 tavaszán mehetett. A közbeeső időszakban téli gazdasági tanfolyamokat tartott Arad megyében az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet rendezésében, amivel egy kis pénzhez jutott. Vadász, Erdőhegy és Vasand községekben tartotta a tanfolyamokat. A tanfolyamok befejeztével báró Bornemissza Károly aradhegyaljai-gyóroki-ménesi földbirtokos pár napra kivitte magával ménesi birtokára. Szándéka az volt, hogy egy rokona lányával, Szacs vay Anna-Máriával kapcsolatba hozza. Ez nem sikerült neki, mivel Zalányi Tibor ekkor már jegyben járt Gelei Magdolnával (nagyanyámmal).

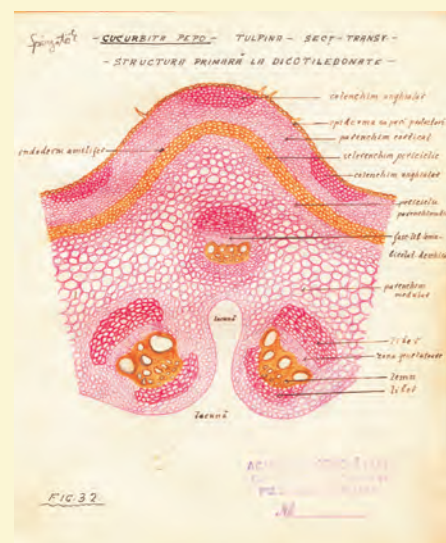
1938 márciusában letette diplomavizsgáját, ezután a pedagógiai szemináriumot is elvégezte a Farkas utcában lévő román nyelvű gimnáziumban, Gluidolescu professzor irányítása és vizsgáztatása alatt. Igazolását a Kolozsvári Egyetem pedagógiai szemináriuma adta ki, ennek tanúsága szerint természettudományokból tartott órákat.

Időközben megromlott a szülei közötti viszony, ami apjának távozásához vezetett. 1931-1932 körül elköltözött a Majális utcából, de kapcsolata fiával továbbra is fenntartotta, mindvégig gondoskodott tanulmányai támogatásáról az egyetemi évek alatt. Anyja nem akart elválni, a hatóságok így nem választották el őket. Zalányi Tibor számára édesapja elköltözése egy életre szóló tragédiát jelentett. Mindkét kéziratában a legnagyobb tisztelet hangján emlékezik meg szüleiéről, egyiket sem okolva a történetekért.

Húga, Zalányi Margit nem járta végig a gimnáziumot, kimaradt a Marianum Római Katolikus Kereskedelmi Leánylíceumból, ahol a nagyanyám, Gelei Magdolna is tanult, majd énekelni tanult. Férjhez ment egy kolozsvári zenészhez, Szapita Lászlóhoz, akivel Bukarestbe költöztek. A kis kézirat tanúsága szerint énekesként több nyelven is énekelt a rádióban, járt Törökországban, Görögországban és Jugoszláviában.

Az 1930-as évek kolozsvári zenei világáról érdekes képet nyújt Gheorghe Sbârcea¹¹ *Szép város Kolozsvár* című könyvében. Nem tudom, hogy volt-e kapcsolata Zalányi Margittal vagy Szapita Lászlóval, de egy 1933-ból származó fényképen együtt van Zalányi Tiborral és Fuhrman Károly¹² ötvösművésszel.

Kelemen Albert

Zalányi Tibor növényanatómiai megfigyeléseket tartalmazó jegyzet-tömbjének egyik oldala

Jegyzetek:

1. **Békéssy Károly** (Kolozsvár, 1850? – Kolozsvár, 1938. dec.?). Újságíró, közgazdasági író. Jogi tanulmányait Kolozsvárott és Bp.-en végezte, majd újságírói pályára lépett. 1875-től 1881-ig szerkesztője volt a kolozsvári Kelet című politikai napilapnak. Ő adta ki és szerkesztette a Kolozsvári Közlönyt (1882–1886) és tanárként tanított a kolozsvári egyetemen.

2. **Szádeczky Kardoss Lajos.** Egyetemi tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte, 1881-ben történelem–latin szakos középiskolai tanári oklevelet, 1882-ben bölcsészdoktori diplomát szerzett. 1891-ben Kolozsvárott, a Ferenc József Tudományegyetemen kapta meg a Magyar Történelem katedrát, s a nyilvános tanárrá való kinevezést. Kolozsvári éveiben Erdély és leginkább a székelység történelme, a hun, székely, magyar rokonság és eredet kérdésével kapcsolatban és II. Rákóczi Ferencre vonatkozóan végzett kutatásokat.

3. **Pákey Lajos** (Kolozsvár, 1853. március 1. – Kolozsvár, 1921. márc. 22.). Kolozsvári építész. 1880-ban szülővárosa meghívta a város főépítészének, ahol élete végéig dolgozott. Első nagyobb műve a városi közbiztonság volt. Később a Magyar Királyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola és az I. Ferenc József Iparmúzeum (ez intézmény megalkotása is az ő nevéhez fűződik) igazgatója volt. Ebben az időszakban hézagpótló munkaként ő maga írt az iskola számára Építéstan, Építési alaktan és Építési anyagismeret címmel tankönyveket. Főépítészként ő irányította Kolozsvár XIX. századvégi építészetét. Több tucat középület, templom és családi villa mellett számos síremléket, illetve emlékművet tervezett. A kolozsvári Mátyás-szobor talapzatának munkálatai nyomán Ferenc József Lovagrend Keresztje kitüntetését kapott.

4. **Dr. Fialy Lajos.** Fialy Henrik, a kolozsvári piarista főgimnázium tanárának az egyik fia. 1926-ban a gimnázium egyik öregdiák-találkozásán megjelent. Ekkor ugyanis Fialy Lajos magyar királyi vasúti és hajózási felügyelő és miniszteri tanácsos volt Budapesten.

5. **Bródy Tamás** (Kolozsvár, 1913. jan. 24.–Bp., 1990. jún. 10.). Karmester, zeneszerző. A Zeneakadémián 1929–1933 között Kodály Zoltánnál tanult zeneszerzést. Karmesteri pályafutását 1935-ben kezdte a Budapesti Szimfonikus Zenekar vendégkarmestereként. A II. világháború kitöréséig Bécsben, Bernben és Luzernben rendszeresen fellépett karmesterként. 1957–59-ben a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának karmestereként is működött. 1947-től 1973-ig, nyugdíjazá-

ságig a Fővárosi Operettszínház karmestere volt.

6. **Debreceni László.** Tanulmányait a kolozsvári közép fokú technikumban végezte 1923-ban; majd népművészeti és építészettörténeti tanulmányokat folytatott. Első írása 1924-ben jelent meg az Ifjú Erdély-ben. 1925-ben ismerkedett meg Kelemen Lajossal, az ő javaslatára kezdte rajzolni Erdély középkori műemlékeit. 1928-tól 1944-ig az Erdélyi Református Egyházkerület, illetve Makkai Sándor püspök megbízásából az egyházi építészeti emlékek és műtárgyak összeírásával, felvételezésével, műemléképületek gondozásával, épülettervezéssel foglalkozott. 1945-től 1948-ig hadifogoly volt. 1949-től a kolozsvári Magyar Művészeti Intézet, majd a Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet műszaki felelőse, 1955-től nyugalomba vonulásáig a lektora. Ő volt az egyik kulcsszereplő a második világháború utáni országos műemlék-összeírás kolozsvári munkálatainál.

7. **Báró Bánffy Ferenc.** A család bárói ágából származott, Bánffy Dezső (1843–1911) és báró Kemény Mária (1844–1884) fia. Katonai akadémiát végzett, kolozsborsai birtokán gazdálkodott. Publicista, II. Katalin cárnő és Gorcsakov kisebbségi politikája c. vitacikkét a Magyar Kisebbség 1924/15-16-os száma közölte. Felajánlott 25 000 lejes pályadíja alapján a lap szerkesztősége 1925-ben pályázatot írt ki az erdélyi magyarság történetének megírására, különös tekintettel a művelődés történetére, s az első díjat a Karácsonyi János, Kelemen Lajos és Krenner Miklós személyéből álló bírálóbizottság Király Pál erzsébetvárosi tanárnak ítélte. Fennmaradt levelek tanúsága szerint a liberális gondolkodású arisztokrata Kós Károly és Kuncz Aladár irodalmi törekvéseit is támogatta, majd lehetővé tette az Erdélyi Fialok falufüzeteinek megjelenését, s elősegítette a fiatal falukutatók szociográfiai munkáját, köztük a Mikó Imréét, aki az ő anyagi támogatásával írta meg Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés c. munkáját.

8. **Dr. Ștefănescu-Goangă, Florian** (1881–1958). Híres román pszichológus, a Román Akadémia tagja. Lipcsében tanult, a kolozsvári egyetem tanárának nevezték ki, ahol létrehozott egy pszichológiai kísérleti és összehasonlító intézetet. Később az egyetem rektora lett, 1938. november 22-én a vasgárdista mozgalom néhány tagja megpróbálta meggyilkolni.

9. **Mikó Imre.** A kolozsvári Unitárius Kollégiumban érettségizett (1929), az I. Ferdinand Egyetemen jogi doktorátust szerzett (1934), a Bolyai Tudományegyetemen orosz nyelvből és irodalomból ál-

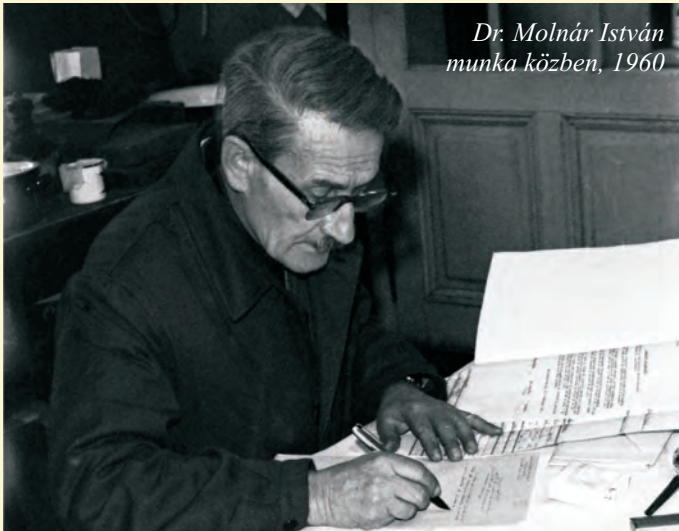
lamvizsgázott (1954). Mint egyetemi hallgató az Erdélyi Fialok főmukatársa, cikkeit közölte a Keresztény Magvető, az Erdélyi Múzeum, a Keleti Újság, Magyar Kisebbség. Ösztöndíjaként a nemzetközi jogot tanulmányozta Párizsban (1934–36). 1937 elején szerkesztette a lugosi Magyar Kisebbség Kisebbségi Jogélet című mellékletét. Politikai pályáját az OMP bukaresti irodájában kezdte. 1937-ben országgyűlési képviselőnek választották Udvarhely megyében, de a parlamenten kívüli Goga-kormány kinevezése folytán nem kapott igazolást. Ügyvédi irodát nyitott Kolozsvárt. A királyi diktatúra alatt a Magyar Népközlösség bukaresti jogvédő irodájának főtárgya (1939–40), a bécsi döntések után az Erdélyi Párt országgyűlési képviselője és vezetőségi tagja.

10. **Haáz Ferenc** (Székelyudvarhely, 1913. március 18. – Szovjetunió, 1944 ősz). Erdélyi magyar etnográfus. Haáz Ferenc Rezső fia, Haáz Sándor öccse. Szülővárosában a Római Katolikus Főgimnáziumban végzett (1930), majd a kolozsvári egyetemen földrajz–természettudomány (1937), Budapesten néprajzi tanulmányokat, itt szerzett doktorátust (1941). Előbb tanár a Székelyudvarhelyi Református Kollégiumban, majd egyetemi tanársegéd Kolozsvárt a néprajzi tanszéken. Bulgáriában járt tanulmányúton (1943). Részt vett az Erdélyi Fialok szerkesztésében, az Ifjú Erdély munkatársa. A székely néprajzkutatás nagy ígérete volt: 1937-ben Parajd községről és sóbányájáról írta egyetemi dolgozatát, szaktanulmányait erdélyi hímezésekről s a korondi fazekasmesterségről a budapesti Néprajzi Értesítő közölte. Önálló kötete: Udvarhelyszéki famesterségek (87 rajzzal és fényképpel, Kolozsvár, 1942). Dolgozata a Dimitrie Gusti-féle falukutató módszeréről (1943) kéziratban maradt.

11. **Sbârcea, Gheorghe** (zeneszerzői művésznevének Claude Romano) (Maroshévíz, 1914. március 23. – Bukarest, 2005. július 27.). Román zongorista, zeneszerző, zenetörténész, újságíró, író, műfordító, diplomata volt.

12. **Fuhrman Károly.** Mestere Voith Antal kolozsvári ötvös volt. 1941-től tagja és kiállítója volt a Barabás Miklós Céhnek. 1941–43 között a Budapesti Iparművészeti Iskolán tanult. Az 1940-es években Kolozsváron végzett régészeti feltárások során több száz rajzot készített a honfoglalás kori leletekről; az ezeken talált motívumokat később munkáiban felhasználta. 1944–47 között a Szovjetunióban volt hadifogságban. Felesége Ferenczy Júlia festőművész volt.

Dr. Molnár István
munka közben, 1960

„És rátok bízom az itt maradó kincseket...”

Reprezentatív kiadvány került ki a nyomdából, amely címe („Rátok bízom...”) Képek dr. Molnár István múzeumalapító néprajzi hagyatékából és a Molnár István Múzeum fotótárából) szerint is a székelykeresztúri múzeum alapítója előtti tisztelgés, illetve az intézmény fényképtárából hasznosít olyan felvételeket, amelyek környékbeli falvainknak a ma embere előtt kevésbé ismert képét mutatják.

Tamási Áron költői finomságú soraiból választotta Sándor-Zsigmond Ibolya a könyv címét: „És rátok bízom az itt maradó kincseket: a virágot csókoló madarat, a szántó-vető embert s a Küküllőbe hullott három csillagot. És ezeknek a mélyén az erdélyi szépséget, a magyar jóságot és a történelem erejét.” Emberi és szakmai felelősség(ünk)re apellál a szerkesztő egyrészt a címmel, mert ha ennek szellemében vizsgáljuk vidékünket, sajnálattal kell bevallanunk, hogy a Tamási emlegette gazdagságunkból többnyire a lelki értékek maradtak, földet művelő embert egyre kevesebbet látunk, de parlagon hagyott területeket igen. A szépséget szörnyű nemtörődomséggel tünteti el maga az itt lakó ember: hulladék, letarolt erdős oldalak, emberi szemnek sosem tetsző építmények, zöld-lila-narancssárga kockaházak, átjászó-

1. László József háza 1810-ből, Alsóbencéd (Fotó: 1955)
2. Szabó Mózes ereszes háza, Siménfalva (Fotó: 1956)
3. Hegyi Gergely kéregvékát készít, Siklód (Fotó: 1971)
4. Bereczki Zsigmond „sárkováts” háza, Küsmöd (Fotó: 1958)

1

2

3

4

„RÁTOK BÍZOM...”

Képek dr. Molnár István múzeumalapító
néprajzi hagyatékából
és a Molnár István Múzeum fotótárából

antennák a hegytetőkön, betonhidak, drótkerítések, amelyek jelzik: nem mienk már, ami mögötte van, sőt az erdő szélét is elkerítik néhol kapzsi tulajdonosaik.

Ehhez képest milyen más világot: tágas, gyümölcsfás udvarokat, árnyékos tornácokat, erős bejárati kapukat, szépen faragott zábékat és csűrkapukat, kövezett udvarrészeket látunk a könyvbe válogatott képeken.

A többségében oldalnyi fényképeket tartalmazó album olyan hálóval merít a múltból, melynek szemeit egykor a múzeumalapító állította be sűrűbbre, hogy – egy múzeum feladatkörének eleget téve – ne hullhasson ki belőle az, amire kései utódok odafigyelhetnének. Azonban a szerkesztőnek ezeket a szemeket jóval nagyobbra kellett állítania, másként nem megoldható, hogy egyetlen könyvben felmutathasson ismertető szövegeket, népköltészeti gyűjtésből származó „csillagokat” sok-sok környékünkbeli faluról és mesterségről, mint amilyen a kőfaragás, teknővájás, kéregvéka készítése, szalmafonás, gerendafaragás, kerékesség, valamint a keresztúri szitásság (szitaváson szövése, a szitakéreg készítése), fazekasság, csernátони malmosság.

A képek – településenként is több felvétel – többségében Keresztúr fűszékről származnak, úgymint: Firtosvárálja, Énlaka, Siklód, Küsmöd, Etéd, Kőrisspaták, Tarcsafalva, Tordátfalva, Székelyszentmiklós, Csehétfalva, Nagykede, Nagymedesér, Székelyszentmihály, Kecset, Kisfalud, Kápolnásfalu, Bencéd, Kobátfalva, Siménfalva, Rugonfalva, Székelykeresztúr, Székelyszenterzsébet, illetve Csernátон. A képanyagot válogatta és a kiadványt szerkesztette Sándor-Zsigmond Ibolya, grafikai szerkesztés: Sándor-Zsigmond Dénes. Kiadta Székelykeresztúr Város Önkormányzata az Udvarhelyszék Kulturális Egyesülettel és a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközponttal, valamint a Molnár István Múzeummal. A szerkesztő a múzeum fotótárából felhasználta a múzeumalapító Molnár István, illetve Benkő Elek, dr. Dankó Imre, Molnár Kálmán és Nagy Béla felvételeit.

Ugyancsak ő ismerteti a bevezetőben dr. Molnár István életét, és közli a róla szóló laudációt – Székelykeresztúr első díszpolgárának avatták 1995-ben – Gálfalvi Sándor tollából. A képekhez Molnár István megjelent cikkeiből válogatta a településeket ismertető szövegrészeket.

E könyv nem csupán értékeket mutat fel a múlt időből, hanem címével, Tamási Áron gondolatával számon is kér: mit is tettünk, teszünk mi azért, hogy ez a föld, ez a vidék megmaradhasson egykori szépségében és mégis fejlődhessen a kor igényei szerint? Mit tudunk azokról az emberekről és falvokról, házakról, utcákról, életterekről, szántóföldekről és erdőkről, amelyeknek családjaink egykori létét köszönhetjük? Miért nem tudunk többet erről a vidékről? Azonosulunk-e azzal a néppel, népességgel, amely ki-termelt annyi nagyszerű elmét erről a vidékről? Vagyunk-e, vannak-e elkötelezett szakemberek, akik a ránk bízott örökséget, értékeket továbbadják?

Ne legyünk restek, lapozgassuk ezt a könyvet, mert sok újat mond nekünk. Arra se legyünk restek, hogy – legalább magunkban – próbáljuk megfogalmazni a válaszokat ezekre a kérdésekre, mert előbb-utóbb más is felteszi nekünk: a következő nemzedékek, mert joguk van mindezt megkérdezni.

P. Buzogány Árpád

5. *Jakab Elek háza, Etéd (Fotó: 1958)*

6. *Bakk György 1853-as zsindeyes székely háza, Kecset. A múzeum udvarára betelepítve 1953-ban. (Fotó: 1952)*

7. *Molnár Ferenc 1780-as lakóháza, Tarcsafalva. A Molnár István Múzeum udvarára 1996-ban betelepített székely ház. (Fotó: 1967)*

8. *Énlaki ház. A mestergerenda felirata: „ÉNLAKI SZABO SAMUEL ÉPITETTE EZT A HÁZAT 1762 ÉLETÉNEK 26DIK ESZTENDEJÉBE” Lebontva 1981-ben. (Fotó: 1981)*

Székelyföldi Legendárium: mese és történelem

*Jellegzetes várbrázolás
a Székelyföldi Legendáriumban*

Idestova egy éve annak, hogy a könyves- és nem csak könyves üzletek kirakatai egy színes, tekintetet megragadó térképpel vonják fel az érdeklődő figyelmét, a Székelyföldi Legendáriummal. Néhány hónapja pedig már a székely legendákból összeállított kötetet is lapozgathatja az olvasó.

A népszerű alkotás a székelység legendáit, meséit eleveníti fel szépen illusztrált tartalommal. Azt is mondhatnánk, hiánypótló kiadványról van szó, ugyanis székely mesekönyv ennyire átfogó jelleggel, a teljes Székelyföld vonatkozásában még nem készült. A komoly munkát végző Legendárium csapatának csak gratulálni tudunk hozzá!

Egy ilyen fontos összeállítás nemcsak a célközönség, a gyerekek és a mesére vágyó felnőttek figyelmét kelti fel, hanem a szakmáét is, még akkor is, ha köztudomásúan nem szakemberek számára íródott. Történelem- és irodalomtanárok vagy pedagógusok is örömmel adják majd kisgyerekek kezébe az eleddig csak különféle olvasmányokból ismert történeteket tartalmazó gyűjteményt, lelkes házigazdák csempészik az útravaló közé magyarországi vendégeiknek. A Legendárium bevallottan családi kötet, generációk számára készült, ahogy ezt az első lapjain kitölthető családfa is jelzi.

De mi is pontosan a Székelyföldi Legendárium? Az Előszó szerint „egy

képzeletbeli meseország, a történelmen túli Székelyföld”. Történetei „földrajzi helyszínekhez, településekhez, történelmi személyekhez kötődnek. Tartalmuk a történelmi valóság és a képzelet sajátos ötvözete.” – olvashatjuk ugyancsak az Előszóban. A könyvet átlapozva valóban ezt tapasztaljuk, a mese, a monda, a legenda és a történelmi valóság gyakran keveredik benne. Egy ilyen ötvözet vagy kompiláció viszont szakmai szemmel nézve aligha állja meg a helyét, ugyanis semmibe veszi a történész- és néprajzkutatók, irodalmárok több mint száz éves műfaj-tipológiáját, azaz a fenti alkotások egymástól való elkülönítését, és egy torz világkép kialakulását idézi elő az olvasóban.

Szintén az Előszóban olvassuk, hogy a „több mint százötven legendában és mondában őseink mesélnek ünnep- és mindennapjaikról... Célunk, hogy ezt a gazdag örökséget továbbadjuk.” Ez az elv viszont megkövetelné, hogy a leírt, nyomdafestéket látott történetek adatközlője, a lejegyzés helyszíne és időpontja valahol feltűnjön, hisz ettől lesz hiteles néphagyomány. Amennyiben nem a folklórból származik a monda vagy legenda, hanem egy, már lejegyzett forma átiratával, átköltésével állunk szemben,

akkor ennek értelemszerűen szerzője, alkotója van – az inkognitó ez esetben nem szerénységet jelent (és nem helyettesítheti egy munkacsoport emblémája), ugyanis az ilyen mű már nem népköltészeti alkotás.

Olyan korok esetében, melyekből alig maradt hátra történelmi dokumentum, a legendákat nehéz elválasztani a valós történelmi eseményektől. A mesék, mesei elemek viszont más lapra tartoznak. Ha a kettőt keverjük, a történelemből könnyen mese, a meséből pedig történelem lesz, mely ezáltal elveszti hitelét (ezen a szinten már nem is járunk távol a hamis román történelemírástól, pontosabban annak módszertani elveitől).

A Legendárium történetei egyszerre merítenek a történelmi hagyományból és a meséből. Kisgyerekek számára különösen nehéz ezt különválasztani és értelmezni. Az egyik legkirívóbb példa a Gábor Áron szabadságharcát és elestét bemutató történelmi legenda, melyet egy mindennapi mese követ az Óriáspince-tetőn egykor lakó, ott kincseket őrző óriásról. Hogyan értelmezze mindezt egy gyerek? Azt mégsem állíthatjuk, hogy számára nem fontos a kettő közti különbségtétel. A mese és a valóság keveredése az egyes történeteken belül

*Rekonstrukciós rajz
a torjai Bálványos váráról
(König Frigyes rajza)*

*A bágyi vár
elvi rekonstrukciója
(Gyöngyössy János
munkája)*

még gyakoribb. És ha a történelmi képek felidézése a Legendárium egyik vezérfonala, joggal kérhető számon, hogy egyes történelmi színhelyek bemutatása miatt marad mégis a mesék kódében? Kustaly váráról pl. mindössze annyit tudunk meg, hogy valaha óriások építették; a jelentékeny maradványokkal rendelkező Ika vára és az ojtózi Rákóczi-vár is mintha csak a mesékben létezett volna. És a sort még folytathatnánk...

Az erősen heterogén szerkesztés-mód visszaköszön az illusztrációk szintjén is. Hogy csak az udvarhelyszéki „legendákból” emeljünk ki néhány példát, míg az udvarhelyi Jézuskápolna vagy Székelyzsombor esetében viszonylag hiteles a képi megjelenítés, máshol semmi nyoma a történelmi valóságábrázolásnak. A Legendárium képi tartalma – a tematikus székely népviselet-ábrázolást és a környezeti hátteret leszámítva – teljesen fiktív elemekre épül. A történelmi események és helyszínek felidézése viszont megkívánta volna a vizuális megjelenítés hitelessé tételét vagy legalább annak kísérletét, ugyanis ez minden esetben látható jelentést hordoz. Távoll álljon tőlünk az olyan részletek számonkérése, mint a kurucok karddal való felövezése és más anakronisztikus elemek megjelenítése, a továbbiakban mindössze egy olyan képsort emelnénk ki, amely az egész Legendáriumot végigkíséri: a várábrázolásokat.

Székelyföld területe gazdag várakban, ezt már Orbán Balázs is felis-

merte, noha ma már tudjuk, hogy egy részük őskori várhely vagy a népi képzelet teremtette. Nem véletlen, hogy a Legendárium képsoraiban leggyakrabban (mintegy 45 esetben) a várábrázolások bukkannak fel. Azonban – noha a Legendárium gyakran evez a történelem vizein – *kísérlet sem történt arra, hogy megismertessen a székelyföldi várak képének egykori valóságával.* Tény, nagyon keveset tudunk váraink történetéről és építészeti elemeiről, jó részüknek még a pontos alaprajza sem ismert. A székelyföldi várak legnagyobb hányada menedékvár funkcióval épült az e célnak megfelelő földrajzi környezetben, e várak a legtöbb esetben mindössze egyszerű gyűrűfalból álltak, belső (kő)épületek nélkül. A várak egy másik csoportjának központi részét kőből épült lakótorony alkotta. E csoportba sorolható a torjai Bálványosvár, mely noha nem tartozik a szigorú értelemben vett középkori székely várak közé, ugyanis Fehér vármegye területén állt, de építői, az Aporok székely eredetűek voltak és kapcsolatuk a székely történelmmel mindennapos volt. Az objektumról – melynek falai még romjaiban is impozánsak – rekonstrukció és makett is készült. Udvarhelyszék egyik legjelentősebb fejedelemségi várának, a bágyi várnak a térbeli ábrázolásáról szintén rendelkezünk rekonstrukciós kísérletekkel. Ezek alapján már lehetséges a székelyföldi várak adott formáinak virtuális megjelenítése, vagy legalábbis az egyes elemek bemutatása. Mindez a tudomány, és nem egy meséskönyv lapjaira tartozik – gondolhatja az olvasó. Ez valóban igaz, de egy olyan műfaj esetében,

mint a székely Legendárium, amelyben lépten-nyomon történelmi személyekkel, helyszínekkel, eseményekkel találkozunk, végtelenül elhibázottnak tűnik a székely történelem várait „a mai kor követelményeinek megfelelően” (ld. Előszó) holmi fantáziaképekkel, Disney Land utánzatokkal ábrázolni. *Rendkívül nagy az írástudó és a képalkotó felelőssége,* ugyanis a Legendárium képsorai oly mértékben beivódhatnak egy kisgyerek gondolatvilágába, hogy – főként, ha figyelembe vesszük mostoha történelemoktatásunkat – örök életében hamis kép fogja végigkísérni képzeletbeli vagy valódi vartúráin.

Észrevételeimmel a székely Legendárium „műfajának” árnyoldalaira szerettem volna felhívni a figyelmet. Mivel nem pusztán egy meséskönyvről, hanem gazdag történelmi vonatkozású kompilációról van szó, a szakma nem hagyhatja figyelmen kívül megítélését. Egy ilyen munkához nem elegendő a lelkes alkotó fantázia (hisz nem csak képzeletbeli történetekről szól), hitelességéhez szükséges a történetész, művészettörténetész, művelődéstörténetész, régész, néprajzkutató szakemberekkel való eredményes konzultáció. A tetszetős kötet így tartalmilag is igényesebbé, gazdagabbá válhatna, és méltóbb tárháza lenne székelyföldi legendáinknak.

Sófalvi András

*Számítógépes rekonstrukció
a bágyi várról
(Sófalvi András
és Szőke Balázs munkája)*

Politikusaink pongyolában

Ki ne olvasott volna vezető politikusokat többé-kevésbé szelíd humorral, esetleg gúnnyal bemutató rövid írásokat, karcolatokat, tollrajzokat? E szép-prózai műfaj klasszikus mintái Mikszáth Kálmán országgyűlési karcolatai. Mi most Hentaller Lajos tollrajzaiból válogattunk, három ismert székelyföldi személyiségre vonatkozó részletet adva közre. (A szöveget a könnyebb olvashatóság kedvéért gondoztuk, javítottuk.)

A szerző, Hentaller Lajos (Jászberény, 1852 – Bp., 1912) maga is politikus és publicista volt. 1881-től függetlenségi párti programmal országgyűlési képviselőként tevékenykedett. 1877-től különböző lapok (*Egyetértés*, *Függetlenség*, *Magyar Újság*, *Budapesti Újság*) szerkesztőségében dolgozott. Írásai tükrözik politikai álláspontját.

Szerzőnk *Politikusaink pongyolában* című kötetéről Mikszáth Kálmánt hagyjuk véleményt mondani, ki a következőket írta *A betű gyűlölete* című tárcájában: „De a legragaszkodóbb Hentaller Lajos, aki majd minden nap ott ül a folyosón, de ő nem a halottakat lesi (mivelhogy szélsőbaloldali ember nemigen szokott meghalni), hanem lesi a párbajokat. Neki az a szenvedélye.

Csakhogy a párbajok nagyon meggyérültek. Elszegényedtek az emberek. S a szegény ember jobban vigyáz a vérére.

Hentaller unalmában addig okoskodott, miképpen lehetne párbajokat előidézni, hogy végre is kitalálta a módját.

Az emberek nem akarnak egymással összeveszni, hát hadd vesszenek össze övele, s fogta magát a tél derekán, megírt egy könyvet a képviselőkről. Erős, borsos könyv ez – tele sós igazsággal és kesernyész pesszimizmussal.”

Bartha Miklós

Csak másodvirágzásakor tűnt fel!

Képviselő volt már a hetvenes évek elején, de fiatal, tapasztalatlan. Csak próbálgatta, milyen is tulajdonképpen a politikai élet. Amidőn másodszer képviselővé választották, akkor azután testtel-lélekkel arra adta magát.

Nem csuda!

Az alatt a tíz év alatt, míg távol volt az aktív politika terétől, tehetségét csak erősödni érezte, s ez bizalmat öntött bele, nemcsak maga, de politikai jövője iránt is. Meg vagyok győződve, hogy a pár évi magány, a visszavonultság segítette kifejlődni Bartha Miklós lelkének tulajdonait.

És jött közbe egy esemény, mely lehangolt, elszomorított valamennyiünket, s mely valóban nagyon furcsa világot vet alkotmányos viszonyaink-

ra. Bartha Miklóst szerkesztőségében két tiszt összevagdalta. Igaz, hogy a szerkesztőségben a tisztek jöveletekor három egyén volt, de csak egy férfi maradt, Miklósunk, ez az ércfejú székely, kinek csak a koponyáján tizenegy vágást konstataáltak a doktorok. A testén összesen harminckilencet.

Örültek akkor sokan, hogy Bartha Miklós most már becsületesen meghalt, s nem alkalmatlankodik többé senkinek.

Csalatkoztak! Alkalmatlankodik bizony még most is, mert megélt. Alkalmatlankodik argumentumokkal, szóval és írással, alkalmatlankodik a kormánynak és nemzetiségnek.

A Házban ritkán beszél, de ha beszél, hatásosan.

Alakja magas, szőke, vállas, hangja szomorú, de kellemes, elég mély ba-

riton. Azon kevés hidegvérű – talán mert sok vért vesztett – emberek közé tartozik, ki képes hangját és hevét mindig modulálni. Még ha leghevesebben vitatkozik is, azt hiszik, Bartha Miklós csak kedélyesen beszélget.

Okvetlen nagyra viszi, mert az az elve, hogy egy uncia természetes ész többet ér, mint egy kiló meg nem emésztett tudomány.

Orbán Balázs

Az alkotmányos éra kezdetén Erdélyben alig volt népszerűbb ember Orbán Balásznál.

Kalandos külföldi utat tett. Gyalog utazta be Egyiptomot két vándorlegény társaságában. Londonban mint óráslegény kézimunkájával kereste élelmét.

Ragaszkodása az imádott Székelyföldre, melyet nagy művészen töviről hegyére leírt, nem csoda, ha hamar népszerűvé tették. Igaz, hogy sok tekintetben járult ehhez az is, hogy Orbán Balázs kiváló szép férfi volt, s így kegyence a nőknek. Egy választás alkalmával, amidőn még minden székely szavazott, volt abban a kerületben, melyben Balázs úr fellépett, vagy tizennégyezer választó. Három napig folyt a szavazás, míg végre Balázs megkapta az abszolút többséget.

Nosza! Hamar lovas legényeket küldöztek szét, hogy a távolabbi községekben lakó választók ne fáradjanak be hasztalan.

Az egyik lovas legény valami háromórai vágatás után egy zászlóalj székelyre akadt:

– Hova mennek kendtek?

– Megyünk leszavazni a székely bárróra! – kiált oda a vezető lófő.

– Ne menjenek már kendtek, forduljanak vissza. Orbán Balázs úr már meg van választva.

Bartha Miklós (Rugonfalva, 1848 – Bp., 1905). Függetlenségi párti politikus, publicista. 1872-től vármegyei aljegyző Udvarhely vármegyében, 1873-tól kisebb megszakításokkal haláláig függetlenségi párti országgyűlési képviselő. 1880-ban elindította Kolozsvárt az *Ellenzék* című napilapot. 1880 őszén egy hírlapi cikke miatt két katonatiszt szobájában rátámadt és összevagdalta. 1893-ban ő indította meg a mozgalmat az EMKE (Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület) megalapítására. 1901-ben lemondott az Ugron-pártban viselt elnöki tisztről, kilépett a pártból. 1904 novemberében belépett a Függetlenségi és 48-as pártba. 1898-ban a Petőfi Társaság a tagjává választotta. Munkáiból: *Hangulatok* (1898), *Kazár földön* (1901), *A feleség* (1902), *Összegyűjtött munkái* (I–VII., 1908–13).

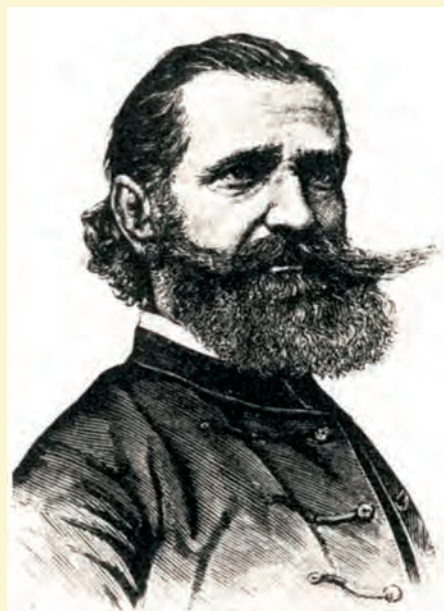

– Nem lehessék tenni! – szólt vissza az öreg lófő –, mert az asszony nép azt mondá otthon, hogy nem csókol meg együnetet se, aki a báró úrra le nem szavaz. Nekünk hát muszáj szavazni.

Ilyen kortesei voltak valamikor Orbán bárónak. Azaz pardon! Nem báró bizony ő. Mert írásban jelentette ki, hogy ő soha világ életében a bárói címet használni nem fogja, mert ősei nem a csatatéren szereztek, hanem mint gárdisták.

Mint politikus szabadgondolkodású, szókimondó, metsző ítéletű. Valóságos durva kéz, mely nem ért a politikai sebek ápolásához.

Mint magánember takarékos, és ezért sokszor élcelődéseknek van kitéve. De nem azért takarékos, mintha élére akarná verni a bankót, vagy gyönyörködni a felhalmozott kincsekben, hanem jótékony és tudományos célokra áldoz.

Bárány Orbán Balázs (Lengyelfalva, 1830 – Bp., 1890). 1847-ben, majd 1849-ben közel-keleti útra indult. 1849-ben 150 főnyi csoportot gyűjtött Konstantinápolyban a magyar hadsereg számára. Emigrációba kényszerült, 1859-ben tért haza. 1871-től országgyűlési képviselő függetlenségi programmal. Közel-keleti beszámolóit után készült székelyföldi munkájában jelentős történeti, régészeti és néprajzi anyagot tárt fel. Munkáiból: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s néprajzi szempontból* (I–VI., 1868–73), *Torda város és környéke* (1889).

Ugron Gábor (Szombatfalva, 1847 – Bp., 1911). Az 1870-es francia–porosz háború idején belépett Garibaldi légiójába. A kommün idején Párizsban tartózkodott. Hazatért, 1872-ben országgyűlési képviselővé választották Tiszapárti programmal. 1874-ben a balközéppárt programhú töredékéhez tartozott. A Függetlenségi Párt egyik alapítója lett. Kiváló szónok. 1896–99 között nem tagja a képviselőháznak. A Széll-kormány idején is ellenzéki politikát folytatott. Élete utolsó esztendeiben Tisza István és a Fejérváry-kormány tevékenysége ellen lépett fel.

Ugron Gábor

Őseit egész Zandirhámig viszi fel. Az erdélyiek „fejedelem”-nek nevezik.

Szép magas, daliás termetű férfi, szénfekete hajjal és szakállal. Villogó szemeiből s nyílt, megnyerő arcáról nagy elszántság tükrözik le. Azt, hogy merész, bátor ember, bebizonyította már nem egy esetben. Nemcsak két évvel ezelőtt Cegléd piacán, midőn társai elmaradtak tőle, s ő mégis előre hatott a felizgatott s elvakított tömegben, hanem már régebb időben is.

Nagyon fiatal ember volt még Ugron Gábor a porosz–francia hádjárat idejében; dacára ifjú korának, ott harcolt Garibaldi seregében. Rosszul nem viselhette magát, mert mint egy alkalommal Baross ellen polemizálva kijelentette, a tiszti rangot nem az osztrák katonai iskolában, hanem a harctéren nyerte el. Ha jól tudom, a dijoni ütközetben kapott vitézségi érdemrendet is, melyet azonban még senkinek sem mutogatott.

A vosgesi hadsereg szétverése után okkal-móddal bejutott Párizsba.

Ott már akkor felütötte fejét az anarchia. A kommün volt az úr. A felbőszült nép minden előkészület nélkül rohant neki a zsarnokság díszoszlopának, a Vendome szobornak, s minden előkészület s hosszadalmas tanácskozás nélkül le akarta rombolni.

Ugron felugrott két citoyen vállára s egy hatalmas beszédet rögtönzött, melyet azzal végzett, hogy kár ledönteni a Vendome szobrot. Hadd álljon! De alakítsák át olyan formán, hogy ne legyen reá felírva: „Itt tilos etc. etc.”

Ez alkalommal tehát ő mentette meg a Vendome szobrot, melyet Courbet festő később mégiscsak ledöntött.

Három esztendeig pazuált otthon, Erdélyben. A fúzió mámorát is elbukatta. Ez a három év hasznára volt. Tanult, olvasott sokat ez idő alatt.

Úgy ment haza, mint kezdő, újonc politikus, s úgy jött vissza, mint a függetlenségi párt egyik legerősebb támasza.

Ha beszél, fél fejjel látszik magasabbnak. Szónoklata egész sajtószérű,

elütő a nálunk szokásos, egyhangú, elcsépelet s újra felfrissített beszédektől. Megérezni rajta, hogy gondosan tanulmányozta a nagy francia forradalom férfainak szónoklatait.

Stílje félig komoly, félig humoros és groteszk; kifejezései merészebbek s maróbbak, mint aminőhöz a kormánypárt szokva van. Néha szilaj és merész egész a kíméletlenségig, de mindig éles megfigyeléssel s meglepő logikával beszél. Hogy a politikát nem sportszerűleg űzi, az látszik abból, hogy kész a végletekre. Hisz ő volt a lelke annak a tervnek, hogy az orosz–török háború alatt le kell az oroszok háta mögött rombolni a Prut hidját.

Nem rajta múlt, hogy terve meghíúsult. Menekülnie kellett, s a kormány ekkor köröztette.

Amidőn kegyelmet kapott s külföldről visszatért, nem hunyáskodott meg, nem fáradt bele a küzdelembe, lelke most is oly szilárd és megtörhetetlen, mint a pengéje annak a kardnak, melyet ősei, a székely grófok oldalukon viseltek.

Egy baja van csak!

Hogy nemcsak politikus, hanem egyúttal gazda is. Ha Ugron Gábor főhadiszállását áttenné Budapestre, hej, de sok fejfájást csinálna Tisza Kálmánnak!

Az életrajzi adatokat bővebben lásd: *Magyar Életrajzi Lexikon. 1000–1990*. Javított, átdolgozott kiadás. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes (<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>).

Sánta Csaba és kisplasztikái. Fotó: Căbuz Andrea

Lakatos László. Fotó: Căbuz Andrea

Éltes Barna. Fotó: Căbuz Andrea

Ütő Gusztáv munka közben. Fotó: Kovács Árpád

pulzus

székelyudvarhelyi művésztelep
tabără de creație Odorheiu Secuiesc art camp
2012.07.16.-26.

- Ütő Gusztáv
- Sánta Csaba
- Éltes Barna
- Lakatos László
- Kovács Árpád
- Căbuz Annamária
- Bejpe Irina
- Majos Barna
- Kuli Borbála
- Ineșan Crăciun
- Căbuz Andrea

www.pulzusartcamp.blogspot.com

Szervezők:

Pulzus.
Székelyudvarhelyi
művésztelep.
Lásd cikkünket
a 2. oldalon.